

Propagandanın Taşrada İnşası: 27 Mayıs 1960 Sonrası Köylerdeki Propaganda Faaliyetleri

Building Propaganda in Turkey: Propaganda Activities in the Rural Areas After May 27, 1960

Bariş Celep¹

Öz

Propaganda ortaya çıkışından itibaren iktidarların kitleleri yönlendirmek için kullandıkları en önemli aygıtlardan biri olmuştur. 27 Mayıs 1960'da Demokrat Parti iktidarının devrilmesi sonrasında oluşturulan Milli Birlik Komitesi de ilk iş olarak yoğun bir propaganda faaliyetine girişmiştir. Nüfusun büyük çoğunluğuna ev sahipliği yapması dolayısıyla bu siyasal propagandanın yürütüldüğü asıl sahalara köyler olmuştur. Önceleri 27 Mayıs ile birlikte yaşanan değişimi köylere taşımak sonrasında ise köylülere referandumda anayasaya evet dedirtebilmek için yürütülen propaganda faaliyetleri, farklı gruplar ve araçların kullanıldığı geniş çaplı bir organizasyon haline almıştır. Bu makalenin amacı 27 Mayıs 1960 ile 1961 anayasasının oylanacağı 9 Temmuz 1961 tarihleri arasında Milli Birlik Komitesi tarafından organize edilen propaganda faaliyetlerinin taşraya ne şekilde ulaştığını incelemektir. MBK tarafından taşrada görevlendirilen köy öğretmenleri, imamlar, aydınlar ve üniversite gençliği tarafından köylerde düzenlenen konuşmalar, toplantılar, tiyatro ve film gösterimleri ile köylülere dağıtılan gazete, broşür ve afişler üzerinden propaganda sürecinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

27 Mayıs askeri darbesi, Milli Birlik Komitesi, Propaganda, Taşra

Abstract

Since the emergence of propaganda, governments have used this strategy as a crucial instrument to manipulate the masses. The National Unity Committee, formed in Turkey after the overthrow of the Democrat Party rule on May 27, 1960, began to conduct intensive propaganda activities; they mainly focused their political propaganda on villages, home to the majority of the population. The primary propaganda activities in villages announced the regime change on May 27, followed by a campaign to win “yes” votes in the constitutional referendum, requiring large-scale organization with different groups and tools. This study thus examines ways in which the National Unity Committee’s propaganda efforts reached the population between the military coup (May 27, 1960) and the constitutional referendum (July 9, 1961). It also evaluates the propaganda process through speeches, meetings, and theater and film screenings organized in villages by village teachers, imams, intellectuals, and university youth assigned by the National Unity Committee and through newspapers, brochures, and posters distributed to villagers.

Keywords

Turkey military coup of 1960, National Unity Committee, Propaganda, Country

1 Sorumlu Yazar: Barış Celep (Arş. Gör. Dr.), Giresun Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Giresun, Türkiye.
E-posta: bariscelep@hotmail.com ORCID: 0000-0001-6865-9678

Atf: Celep, B. (2020). Propagandanın Taşrada İnşası: 27 Mayıs 1960 Sonrası Köylerdeki Propaganda Faaliyetleri. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 29(2), 379–401. <http://doi.org/10.26650/siyasal.2020.29.2.0084>

Extended Summary

In Turkey, the military junta came to power after a *coup d'état* on May 27, 1960. Although the military junta, known as the National Unity Committee, faced many problems, it prioritized propaganda activities to ensure its legitimacy among the masses. As the majority of the population lived in the rural areas, the military government expanded its propaganda, particularly in the countryside. Newspapers constituted the most widely used channel in disseminating propaganda in this process. As newspapers did not reach many villages, the National Unity Committee began delivering newspapers to those locations. The military government also published its own newspaper (*The Peasant Gazette/Köylü Gazetesi*) to distribute to villages in an effort to increase its support. Due to the low literacy rates in such villages, officials also used films for propaganda purposes. The National Unity Committee Central Publication and Dispatch Office made films with overt propaganda messages about the military coup, presenting such propaganda films across the country. Theater was another form of propaganda used by the military government. The Turkish State Theatre and college students staged plays explaining why the army had to take over the government. Films, plays, and meetings in rural areas paved the way for the military regime to reach out to villagers, including the illiterate ones.

While the military government tried to reach villages through newspapers, films, plays, and meetings, it also co-operated with some groups. In particular, the military regime incorporated civil servants into its legitimacy efforts. Teachers constituted a prominent group in this process. In organized meetings, assigned teachers tried to persuade villagers to adopt claims that the former ruling party (i.e., the Democrat Party) was corrupt, thus making it necessary for the army to take over the administration. The National Unity Committee recognized *imams* as important actors, and hence, it co-operated with them in the propaganda process. In addition to providing religious advice, the *imams* had to make statements supporting the new regime. Although the military regime co-operated with *imams* in rural villages, the government also closely monitored their activities through the *Diyanet* and opened training courses for them. Training courses organized by the Committee for Dissemination of the Revolution and the Development of the Peasant also informed the *imams* about the importance of the military intervention on May 27. Some faculty members and students also contributed to the process of propaganda in rural areas. Through meetings sponsored by the regime, the government tried to increase villagers' awareness of the new regime.

Although propaganda in the countryside decreased in significance over time, it again became the main issue of the military regime due to a constitutional referendum held on July 9, 1961. As the referendum represented an opportunity for the military regime to demonstrate its legitimacy, the government mobilized all its resources to avoid losing the referendum. Therefore, propaganda activities in the countryside resumed. The National Unity Committee again collaborated with faculty members, students, teachers, and *imams* in villages. In the most remarkable point in the referendum campaign, meetings replaced films and plays. The regime prepared brochures and booklets introducing the Constitution to the peasants. Teachers, faculty members, and students explained the Constitution through these propaganda instruments in the meetings. The booklets and brochures described ways in which the Constitution would change peasants' everyday lives. Therefore, while introducing the Constitution, the regime emphasized regulations related to agriculture, such as land reforms. The government also focused on the notion that everyone was free to practice religion of their choice.

Propagandanın Taşrada İnşası: 27 Mayıs 1960 Sonrası Köylerdeki Propaganda Faaliyetleri

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) içerisindeki farklı rütbelere mensup subayların oluşturduğu ve sonradan Milli Birlik Komitesi (MBK) ismini alacak olan cunta, 27 Mayıs 1960 tarihinde yönetimi ele almış ve 10 yıllık Demokrat Parti (DP) iktidarına son vermiştir. Her ne kadar Türkiye’de ordu, siyasetle girift ilişkiler kurmuş ve politik yaşamın belirleyici aktörlerinden biri olmuş olsa da 27 Mayıs darbesini gerçekleştirenler için kışladan çıkıp, siyasal erki ellerine almak alışılmadık bir durum yaratmıştır. Bu açıdan başta ekonomik, siyasal, toplumsal birçok sorunla karşı karşıya kalan MBK’nın en önemli meselesi ise kitlelere ulaşmak olmuştur. Zira kamuoyunun darbenin neden yapıldığına ikna olmaması durumunda kendi meşruiyetlerinin sorgulanacağına bilincinde olan MBK, bu sebeple darbeyi önce kitlelere duyurmak sonrasında ise benimsetmek için yoğun bir propaganda faaliyetine girişmiştir. Bu propagandanın esas yürütüldüğü saha ise köyler olmuştur.

Fakir Baykurt, 1967’de kaleme aldığı fakat 1950’lerin Türkiye’sini anlattığı Amerikan Sargısı isimli romanda Türkiye’yi köyler ülkesi olarak tanımlamaktadır (Baykurt, 2018: 20). Yapılan istatistiki çalışmalar da bu tabiri doğrular niteliktedir. Zira 1960 yılında yapılan nüfus sayımına göre Türkiye’deki nüfusun % 68’inin belde ve köylerde yaşadığı tespit edilmiştir.¹ Bu oran, sadece MBK’nin nasıl bir demografik yapı üzerine oturduğuna dair değil aynı zamanda ulaşılmak ve dönüştürülmek istenilen kitlelerin nerede konumlandığına dair de ipuçları vermektedir. Ulusal basında çıkan değerlendirmeler de bu bağlamda MBK’nin propaganda faaliyetlerini taşraya taşınması gerektiğine dair ikazlarla doludur. Darbenin gerektirdiklerinin İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehir merkezlerinde yapıldığı, hâlbuki darbenin büyük şehirlere mahsus bir süreç olmayıp, bir bütün şeklinde Anadolu’ya da taşınması zorunluluğu sürekli vurgulanmıştır (Yaşatan, 1961: 76). Ortaya konan tablo MBK tarafından da kabul edilmiş olacak ki komitenin basın sözcüleri yaptıkları açıklamalarda, köye giden yolu milletin kurtuluş yolu olarak tarif etmişlerdir (Köye Giden Yol Millî Kurtuluş Yoludur, 1960).

27 Mayıs’ı gerçekleştirenler nüfusun büyük çoğunluğunun köylerde yaşadığı gerçeği üzerinden harekete geçerken, ilk iş olarak köylüleri gazete ile buluşturmak yoluna başvurmuşlardır. Bu süreçte gazetenin ön plana çıkmasının arkasında yatan temel gerekçe radyonun her haneye ulaşamamış olmasıdır. Gazete ile hedeflenen ilk amaç ise darbenin benimsetilmesinden önce duyurulması olacaktır. Zira merkez ile taşra arasındaki iletişim kopukluğu o kadar büyüktür ki 1960 Temmuzunda darbeyi duyurmak için Aksaray’ın köylerini dolaşan öğretmenlerin hazırlamış olduğu rapor, okulu olmayan birçok köyde halkın hangi hükümetin işbaşında olduğunu bilmediğini ortaya koymuştur (İnkılabı Duymayan Köyler Mevcut, 1960). Sorunun sadece okulu olmayan köylerle sınırlı kaldığını düşünmek ise yanıltıcı olabilir. Bu açıdan bir köy öğretmenin dilde getirdikleri, merkez ile taşra arasındaki bilgi akışının ne denli aksadığını ortaya koymaktadır:

“Anadolu’da her köyde olmasa bile, birkaç köye bir tane düşecek denli bizler de varız. Her gün onların içinde onlarla beraberiz. Her zaman dertlerimiz, sevinçlerimiz birlik. Ne var ki yeni haber, yeni yayın, yeni gazeteden yana yoksunuz. Elden ele, koyundan cebe gire çıka

¹ 1960 nüfus sayımına göre 18.895.089 kişi belde ve köylerde yaşarken, 8.859.731 kişi ise il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır (İstatistik Göstergeler 1923-2009, 2010: 10).

yıpranan, günlerce öncenin elimize gelen bir gazetesinin silinen yazıları okunmaz oluyor. Akşam işinden dönen Ahmet Ağa ‘Hoca bugün ne var havadislerde’ diyor. Daha evine gitmeden çevremizi sarıyorlar. Yoksa bir gazete, elimizin yetemediği bir postalı yerden getirtememişsek, ayaklarımızın uçlarına indiriyoruz gözlerimizi. Biz utanıyoruz, onlar yoksun kalıyor.’ (Yalçın, 1960: 19)

Köylülerin gazete ile buluşturulması için büyük çapta bir seferberlik hareketi başlatılmıştır. Valilikler köylerdeki vatandaşların da gazeteleri takip ederek olup bitenleri vaktinde öğrenmelerini sağlamak için tebliğler yayınlamaya başlamış ve bu tebliğlerde şehirdeki halktan, 27 Mayıs 1960 gününden itibaren ellerinde bulunan okunmuş gazete ve mecmuaları belirtilen bürolara teslim etmeleri istenmiştir (Valilik Tebliği, 1960). Yerel basının da bu sürece destek verdiği görülmektedir. Anadolu’da yayınlanan birçok gazete, darbenin gayesini köylülerinden de anlaması için “gazeteyi oku ve okut” sloganıyla okuyucularına seslenmiş ve okunan gazetelerin köylere gönderilmesi talep edilmiştir.² Toplanan gazeteler hızlı bir şekilde köylere taşınırken askeri uçaklardan da yararlanılmış ve özellikle dağ köylerine gazeteler uçaklardan atılarak ulaştırılmıştır (İnkılapta Bu Yana Köylere 70 Bin Gazete Gönderildi, 1961). İlan edilen seferberlik etkisini göstermiş olacak ki Merkez Yayın ve Ses Bürosu günde 40.000 gazetenin köylere gönderilmekte olduğunu açıklamış (Halk Eğitimi İçin Bütün Gücümüz Seferber Olacak, 1960)³, 1960’ın Eylül ayında ise köylere dağıtılan gazete sayısının 1.300.000’e ulaştığı ifade edilmiştir (Köylere 1 Milyon 300 Bin Gazete Dağıtıldı, 1960).

Her ne kadar rakamlar köylere gazete sevkiyatının yoğun şekilde yürütüldüğünü ortaya koymuş olsa da bu girişimden istenilen sonucun alınıp-alınamayacağı devlet ricalinin kafasını uzunca bir süre meşgul etmiştir. Bu tip bir endişenin ortaya çıkmasındaki belki de en önemli etken, 1960 yılındaki okuma-yazma oranının % 42’de kalmış olmasıdır (BCA 30.1.0.0.91.570.4.). Bu denli düşük bir oranın taşraya gidildikçe daha da azalacağı ve dolayısıyla gönderilen gazetelerin okunamayacağı endişesi baş göstermiştir. Anadolu’daki yerel basında yapılan kimi değerlendirmeler de bu endişeyi doğrulamış, çoğunluğu okuma-yazma bilmeyen köylere gönderilen gazetelerin resimlerine bakıldıktan sonra bir tarafa atıldığından yakınılmıştır (Aytaç, 1961). Sürecin amacından sapmaması gayesiyle iktidar valilikler aracılığıyla harekete geçmiştir. Örneğin Bilecik Valisi tarafından yayınlanan tebliğde, gazetelerin gönderilmesiyle yetinilmemesi aynı zamanda bu gazetelerin köy odalarında veya köy kahvelerinde okunması ve anlatılması da istenmiştir. Tebliğe göre gazetelerin köylülere okunması ve anlatılması okulu bulunan köylerde köy öğretmenleri, okulu bulunmayan köylerde ise öğretmenler veya köyün okur-yazarları tarafından üstlenilecektir (Valimizin Köylere Gazete Gönderilmesine Dair Programı, 1960). Köylere darbeyi yaymak ve tanıtmak amacıyla kurulan İnkılabı Yayma Komiteleri de köylere yapmış oldukları gezilerde bu hususa dikkat etmiş ve götürdükleri gazete ve mecmuaları okur-yazar olmayanlara okumaya başlamışlardır (İnkılabı Yayma Komitesi Kararları, 1960). Sürecin tavsamaması için muhtarlar da devreye sokulmuş, muhtarlara her gün en az iki çeşit günlük gazete temin edilip okunarak, o günkü havadislerin köylülere dinletilmesi talimatı verilmiştir (Mecidözündeki Muhtarlar Toplantısı, 1961).

2 Gazetelerde çıkan bu tip slogan şeklindeki yazılar için bkz. (Vatandaş!, 1960; Vatandaş, 1961; Niğdeli Okurlar, 1960)

3 MBK’nın önemli isimlerinden Alparslan Türkeş ise şehir ve kasabalarda toplanan gazetelerin köylere gönderilmesinden bahsederken günde ortalama 250.000 gazetenin köylere sevk edildiğini açıklamıştır (Türkeş, Baykal & Özdağ, 1964: 9).

Darbeyi Köylere Taşıyanlar: Öğretmenler, Din Adamları, Aydınlar ve Öğrenciler

Sadece gazete veya mecmua sevkıyatıyla köylere nüfuz edebilmenin zorluğunun farkında olan MBK, bu yüzden taşradakilerle birebir iletişime geçebilmek amacıyla kimi meslek gruplarıyla işbirliğine gitmek zorunda kalmıştır. Bu gruplardan ilki ise köy öğretmenleri olacaktır. Köyde muhtarla birlikte devletin bir diğer temsilcisi durumunda olan öğretmenler, 27 Mayıs ile birlikte Darbe Hükümeti'nin köylerdeki tek temsilcisi durumuna yükselmişlerdir. Zira İstanbul başta olmak üzere pek çok ilde parti propagandasına devam ettikleri iddia edilen muhtarların görevlerine son verilmiş ve muhtarlıkların köyde öğretmenler tarafından yürütülmesi kararlaştırılmıştır (İstanbul'da Muhtarların Vazifelerine Son Verildi, 1960).⁴ Muhtarlık mühürü verilerek köyde darbenin temsilcisi durumuna getirilen öğretmenlerden beklenen ise idari görevlerle sınırlı kalmamış aynı zamanda kendilerine darbeyi yayma ve tanıtmaya misyonu da yüklenmiştir. Bu misyon dolayısıyla ki İstanbul Askeri Milli Eğitim Müdürü Kurmay Binbaşı Hayrettin Atak, “Millî İnkılap” hareketinin Anadolu'nun uzak köşelerinde ve köylerinde halka bütün anlamı ile anlatılması amacıyla köy öğretmenlerini harekete geçmeye davet etmiştir (Öğretmenler Köylümüşe İnkılabı Anlatıyorlar, 1960). Her ne kadar çağrı köy öğretmenlerine yapılmış olsa da şehirlerde yaşayan öğretmenler de sürece dahil olmuşlardır. Kentlerde valiliklere başvuran kimi öğretmenler, köyleri dolaşarak 27 Mayıs harekâtını köylü vatandaşlara izah etmek amacıyla izin istemiş (Öğretmenler İzah Edecek, 1960) ve gruplar halinde köylere doğru harekete geçmişlerdir.⁵

Öğretmenlerin harekete geçip kentlerden köylere çıkarak propaganda faaliyetine başlaması, 27 Mayıs'ın başında kendiliğinden gelişen bir süreç olsa da zaman içinde bu pratik organize bir hal almıştır. Konya Valisi Muhlis Babaoğlu'nun 1 Eylül 1960 tarihinde yayınlanan tebliği, her şeyden önce darbenin ana prensiplerinin ve ruhunun köylere taşınmasını öğretmenlerin omuzlarına bir “vatan borcu” olarak yüklemiştir. Tebliğde dikkat çeken asıl detay ise “Millî İnkılap” ile ilgili konuşma konularının belirlenmiş ve bu konuların işlenmesinde kullanılacak kaynakların listelenmiş olmasıdır. Belirlenen çerçeve içerisinde hareket ederek köylere çıkacak olan öğretmenlerin en az üç kişilik gruplar halinde faaliyet göstermeleri ve köy ziyaretlerinden sonra hazırlamış oldukları raporları kaymakamlık ve millî eğitim müdürlüklerine teslim etmeleri istenmiştir (Konya Valiliğinden Tebliğ Edilmiştir, 1960).

Valilikler tarafından atılan adımlar, köylere çıkacak öğretmen gruplarının sıkı bir denetime tabii tutulduğunu göstermektedir. Bundaki temel sebebin propaganda sürecinin sekteye uğratılmaması olduğu söylenebilir. Zira propagandanın hedeflenen kitleye tam anlamıyla nüfuz edebilmesi amacıyla yereldeki idareciler, darbe köylüye aktarılrken kullanılacak üsluba bile dikkat çekmişlerdir. Yayınlanan tebliğlerde köylüyle nasıl iletişime geçilmesi gerektiği şu şekilde açıklanacaktır: “Köylerde, köylülere uzun uzun nutuklar

4 MBK sadece parti propagandasına devam ettiği iddia edilen muhtarları görevden almamış aynı zamanda kırsal nüfus arasında çatışma ve sürtüşmelere yol açtığı gerekçesiyle tüm partilerin ocak ve bucağ teşkilatlarını feshetmiştir (Karpaz, 1970: 1676-1677).

5 Öğretmenlerin köyleri ziyaretleri için bkz. (İnkılap Hareketimizi Öğretmenler Köy Köy Dolaşıp İzah Ediyor, 1960; Köylerde Millî İnkılap Konferansı Başladı, 1960; Alanya'da Öğretmenler Köylere Çıktılar, 1960; Öğretmenlerimiz Millî Devrimi Köy Köy Dolaşarak Vatandaşlara İzah Ediyor, 1960; Öğretmenler İnkılabı Köylere Yayımak Yolunda, 1960; Öğretmenler Her Gün Dörder Kişilik Gruplar Halinde Köylere Gidiyor, 1960.)

çekilmemeli, samimi sohbetler yapılmalı, köylü vatandaşların görüş ve düşüncelerinin ifadesine yer verilmeli, anlamadıkları, endişe duydukları konular ele alınmalı, demagojiye kaçmamalı, parti, menfaat hisleri ile hareketten kat'i şekilde sakınılmalı, köylü ile görüşme ve konuşma yer ve zamanını köylüye bırakmalı, işlerine engel olunmamalı.” (Konya Valiliğinden Tebliğ Edilmiştir, 1960).⁶ Öğretmenlere köylülerle temasa geçerken uyulması gereken noktalar aşılana çalışılırken, köylülere de öğretmenleri can kulağı ile dinlemeleri çağrılarında bulunulmuştur. Köye yönelik yayın yapan Köy Postası adlı dergide, köye gelen öğretmenleri dinlemek fırsatının kaçırılmaması tavsiye edilmiş ve ancak bu şekilde “şanlı ordunun önderliğinde gerçekleştirilen kansız ve kinsiz devrimin” asıl amacının anlaşılacağı ifade edilmiştir (Öğretmenlerin Köy Gezileri, 1960).

Alınan önlemlerle öğretmen grupları köylerde yoğun bir faaliyete girişmişlerdir. Fakat bu sürecin sıkıntısız ilerlediğini söylemek oldukça güçtür. Zira basında sık sık köylerdeki öğretmenlerin köylüler tarafından saldırıya uğradığına dair haberler çıkmıştır.⁷ Her ne kadar saldırıların geri fikirli, yobaz kimseler tarafından yapıldığı iddia edilmiş olsa da İçişleri Bakanı Muharrem İhsan Kızıloğlu'nun yapmış olduğu açıklama, öğretmenlere yönelik saldırıların büyük çoğunluğunun öğretmenlerle köylüler arasındaki zirai ve ticari menfaat anlaşmazlıklarından kaynaklandığı yönündedir.⁸ Bakanın açıklaması saldırıların siyasi bir yönünün bulunmadığı şeklinde olsa bile öğretmenler sürece politik bir boyut kazandırmak istemişlerdir. Türkiye Köy Öğretmen Dernekleri Federasyonu tarafından yayınlanan bildiri de yapılan saldırıların öğretmenlerin şahsında Atatürk devrimlerine ve 27 Mayıs'ı yaratanlara karşı yapıldığının altı özellikle çizilmiştir (Türkiye Köy Öğretmen Dernekleri Federasyonu Bildirisi, 1961). Yapılan saldırılar sonrası öğretmen derneklerinin yapmış oldukları açıklamalar, aslında öğretmenlerin 27 Mayıs sürecinde kendilerine nasıl bir misyon atfettiklerine dair ipuçları taşımaktadır. Zira Urla'nın Gülbahçe Köyü'nde görev başında katledilen okul müdürü Ali Rıza Hasgüvenç için şehit tanımlaması yapılmış ve bu tanımlamada Hasgüvenç'in sadece eğitim ve kültür yolunda değil, “inkılap” yolunda da çalıştığı özellikle vurgulanmıştır (Şehit Öğretmenin Ardından, 1961).

Her ne kadar nedenleri farklı olsa da öğretmenlere yönelik artan şiddeti engellemek için İçişleri Bakanlığı harekete geçmiş ve valiliklere gönderdiği genelgede, saldırıların tekrarına mani olacak tedbirlerin en seri şekilde alınmasını istemiştir (İçişleri Bakanlığının İlgisi, 1961). MBK'nın yönetimi ele almasıyla birlikte muhtarlık mühürü de verilerek köyde darbenin asıl temsilcisi durumuna getirilen ve saldırılar nedeniyle kamuoyunda görünürlüğü daha da artan köy öğretmenleri, 27 Mayıs'ın taşraya taşınmasında belki de an ağır yükü üstlenmişlerdir. Darbenin köylüye iletilmesi ve benimsetilmesi misyonu yüklenen öğretmenlerin sahada tek başına olduklarını söylemek ise doğru olmayacaktır. Zira bu süreçte ön plana çıkan bir diğer grup köy imamları olmuştur.

6 Öğretmenlerin köylülerle konuşurken nelere dikkat etmesi gerektiği ile ilgili ikazlar ulusal basında da yer almıştır. Bülent Ecevit, köylü ile konuşulurken nutuk çekilmemesi, sohbet esnasında köylüye güven verilmesi, tehditte bulunulmaması, 27 Mayıs'ın bir rejim davası olarak aktarılması ve her türlü konunun sadece makul ve açık konuşularak anlatılması gerektiğini vurgulamıştır (Ecevit, 1960, s.1.)

7 Öğretmenlere yönelik saldırılar için bkz. (Devrimi Anlatan Bir Öğretmen Dövüldü, 1960; Bir Öğretmene Tecavüz Edildi, 1961; Sayın Millî Eğitim Müdürü, 1961; Bir Öğretmen Tokatlandı, 1960; Bir Yedek Subay Öğretmen Bıçaklandı, 1961; Bir Saldırı Daha, 1961; Ay, 1961: 12.)

8 İçişleri Bakanı Muharrem İhsan Kızıloğlu 27 Mayıs 1960 ile 20 Ocak 1961 tarihleri arasında öğretmenlere yönelik vakaların sayısını 30 olarak vermiş ve bu olayların %65'inin zirai ve ticari anlaşmazlıklardan kaynaklandığını belirtmiştir (T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 1961: 159-160).

MBK'nın iktidar koltuğuna oturduğunda yüz yüze geldiği en önemli problemlerden biri içerisinde din unsurlarının da yer aldığı karşı propaganda olmuştur. Radyoda Cuma sabahları Kuran-ı Kerim okunmayacağı veya camilerin depo haline dönüştürüleceği gibi iddialar özellikle taşrada kullanıma sokulurken, askeri yönetim de idaresini üzerine almış olduğu Diyanet İşleri Başkanlığı eliyle bu iddialara cevap vermeye başlamıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 16 Haziran 1960'da müftülüklere gönderilen yazıda, Cuma günleri radyoda Kuran-ı Kerim okutturulmasına devam edileceğinin ve camilerin de ibadetten başka bir şeye tahsis edilmeyeceğinin vaaz ve hutbelerde halka anlatılması istenmiştir (BCA 51.0.0.4.33.23). Askeri iktidarın bu tip bir karşı propaganda karşısında kullandığı dil de süreç içerisinde dini motifler taşıyan bir dile dönüşmüştür. DP iktidarına karşı girilen 27 Mayıs'ın, dini açıdan nasıl meşru gösterildiğine dair radyoda yayınlanan şu değerlendirme bu açıdan oldukça ufuk açıcudur: "Allah tarafından fertlere tanınmış olan tabii hak ve hürriyetleri kısıtlayan, adaletten ayrılan, sınıf düşmanlığı yaratan, kardeşlik birliğini bozan, fertlerin mülkiyet haklarına tecavüz eden bir iktidar artık iktidara layık değildir. Bu iktidarın emirlerine itaat günahdır. Dini tabiri ile hükümdar fiskeymiş, ilahi iradenin çizdiği yoldan çıkmıştır. Müminlerin bu iktidara karşı koymaları onlar için bir haktır." (27 Mayıs, 1960: 130). Darbenin ortaya çıkış tarihi dahi 27 Mayıs'ın dini açıdan savunulmasında kullanılan bir araca dönüştürülmüştür. 1961 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'na yayınlanan Allah Bizimle isimli kitapta darbenin zamanlaması şu şekilde kutsanmıştır: "Hazret-i Muhammed için Kur'an-ı Kerimde söylenen: 'Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik' ayetinin 27/Mayıs/1960 inkılabından bir ay sonra giren 1380 Hicri yılına tarih düşmesi, içinde bulunduğumuz zamana ait bir işaret ve yukarıda belirtilen manevi rahmete bir beşaret addedilebilir." (Evrin, 1961: 3). Doğu 1. Bölge Askerî Valisi Tümgeneral Muhittin Önür de din üzerinden TSK'ya karşı yapılan propagandaya cevap verirken, yine benzer motiflerden yararlanmış ve düşmana Allah'ın adı ile saldıran bir ordunun dinsiz olamayacağını vurgulamıştır (Doğu Birinci Bölge Askerî Valiliğinin Yayımıdır, 1960).

1960-1961 yıllarında askeri rejimin hayata geçirmek için çabaladığı uygulamaların geri planında ideolojik ilke olarak İslam'ın kullanıldığı görülmektedir (Cizre, 2014: 96). Tabii ki 27 Mayıs'ı gerçekleştirenler için din, sadece söylemlerde yararlanan bir araç olmaktan çıkıp, üzerinden propaganda yürütülen bir aygıt dönüşmüştür. Şüphesiz bu süreçte en önemli kurum Diyanet İşleri Başkanlığı olmuştur. Tasfiyeler⁹ sonrası yeniden şekillenen teşkilatla darbenin önemini, meşruiyetini, milli birliğin gerekliliğini ayet ve hadislere dayanarak vaaz ve hutbelerle halka anlatmak temel öncelik haline gelmiştir. Vaaz ve hutbelerde üzerinde önemle durulan nokta ise MBK Hükümetine destek olmanın dini bir vecibe şeklinde sunulmuş olmasıdır. O kadar ki 4 Haziran 1960'da Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından müftülüklere gönderilen tamimde, bu vecibeye karşı hareket edenlerin dünyada ve ahirette sorumlu olacaklarının halka özellikle duyurulması istenmiştir (BCA 51.0.0.4.33.29)¹⁰

9 27 Mayıs 1960 ile 27 Ağustos 1960 tarihleri arasında Diyanet İşleri Başkanlığı mensuplarından 30 kişinin görev yerleri değiştirilmiş, 53 kişinin görevine son verilmiş, 33 kişi de emekliye sevk edilmiştir (1 No. Broşür <<A Hedefi>>, 1960: 156-157).

10 27 Mayıs 1960 sonrası yayınlanan bir hutbe metninde de köylü ve şehirli herkesin MBK'ya ve orduya müzahir olunması istenmiş ve bu yolda yapılacak çalışmaların hem dini hem de vatani bir vazife olduğunun altı çizilmiştir (Kara, 2008: 44).

Dinin propagandada yoğun şekilde kullanımı sahada da bu kurumun temsilcilerine önemli bir misyon yükleyecektir. Bu bağlamda dinin özellikle toplumsal yaşamda ağırlığının hissedildiği köylerde ön plana çıkan temsilciler ise köy imamları olmuştur. Her ne kadar imamların ön plana çıkmasında sahip oldukları dini kimlik önemli bir rol oynamış olsa da bir diğer faktör köy imamlarının geniş bir sahaya yayılmış, kalabalık bir yapı oluşturmuş olmalarıdır. 1960 yılında köyler ile ilgili yapılan anket çalışması, 35.382 tane muhtarlığın 25.759'unda köy imamının bulunduğunu ortaya koymuştur (Köyler İstatistiği 1960 Anket Sonuçları, 1963: 33).¹¹ Hâlihazırda taşraya ulaşmakta sıkıntı çekilen bir dönemde, köylere 27 Mayıs'ın ulaştırılması ve benimsetilmesinde bu denli yaygın bir organizasyondan yararlanmak elzem bir hal almıştır. Bu sebepten ötürüdür ki İzmir'de 26-27 Ekim 1960 tarihleri arasında verilen konferansta, “inkılabın” köylerde köy imamlarına ve muhtarlara emanet edildiği ifade edilmiştir (Yaşatan, 1961: 19).

Öğretmenler gibi darbenin taşraya taşınmasında görevlendirilen köy imamlarının sahadaki faaliyetleri ise yoğun bir şekilde denetlenmiştir. DP iktidarında temsilcisi oldukları dinin kamusal alanda daha görünür hale geldiği düşünüldüğünde, köy imamlarının DP karşıtı 27 Mayıs'ı ne şekilde içselleştirdikleri iktidarın yeni sahipleri açısından yakından takip edilmiştir. Bu sebeptendir ki Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından değişik tarihlerde müftülüklere gönderilen tamimlerde, darbenin taşıdığı mananın vaaz ve hutbelerde halka ve köylüye açık bir ifade ile anlatılması çağrısı yapılmıştır. Tamimlerde dikkat çeken asıl ayrıntı ise müftülerin kendi bölgelerinde ortaya çıkabilecek darbe karşıtı eylemlerden sorumlu tutulmaları olmuştur. Müftülerden ayrıca yayınlanan tamimler karşısında ne gibi faaliyetlerde bulduklarını ve vaiz ile hatiplerin sürece ne şekilde katkı sunduklarını raporlayarak Başkanlığa bildirmeleri de istenmiştir (BCA 51.0.0.4.33.29). Müftülükler üzerinden işleyen kontrol mekanizması sadece zorlayıcı tedbirlerle değil, aynı zamanda ödüllendirmelerle de ayakta tutulmaya çalışılmıştır. Diyanet tarafından yayınlanan tamimlerde, Atatürk inkılapları ruhuna uygun olarak halkı aydınlatıcı konuşmalarda bulunan din adamlarının takdirname ile taltif edildiklerine dair bilgiler bulunmaktadır.¹²

Köylerde imamı darbenin hizmetine sokmak, her ne kadar havuç-sopa metoduyla yürütülmüş olsa da mevcut köy imamlarının istenileni verebilmesi için eğitim programları da uygulamaya konulmuştur. İmamlar için eğitim seferberliğinin masaya yatırılmasındaki tek gerekçe ise propaganda olmayacaktır. Zira 27 Mayıs ile birlikte yeniden alevlenen köyün neden geri kaldığıyla ilgili tartışmalar, kalkınmada sadece öğretmenlerle yol alınamayacağını aynı zamanda köy imamlarının da işbirliğine ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymuştur. Köy ve köylünün kalkındırılmasında imamların rolü ve bunun için ne yapılması gerektiği ise şu şekilde açıklanmıştır:

11 Köy imamları sayısal açıdan devasa bir yapı oluşturmasına karşın devlet memuru kapsamında yer almadıkları için ücretleri köy idarelerince karşılanmıştır (Bulut, 2019: 36). 1965 yılında kabul edilen yasa ile bucak ve köylere imam ve hatiplerin tayin edilebilmesinin önü açılmış ve böylece köy imamları devlet aygıtının parçası durumuna gelmişlerdir (Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, 1965).

12 İstanbul Müftüsü Bekir Yener, Kadıköy Müftüsü Mekki Üçışık ve Antalya Müftüsü Mustafa Gökmen Atatürk inkılapları ruhuna uygun olarak halkı aydınlatıcı konuşmalarda buldukları için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından takdirname ile ödüllendirilmişlerdir (BCA 51.0.0.4.33.28). 27 Mayıs lehinde konuşmalar yapan müftüler basında da örnek müftüler olarak yüceltilecektir. Bursa'nın Orhangazi Müftüsü A. Hulusi Başoğlu, kaza ve köyleri dolaşarak “inkılap” lehinde vatandaşları aydınlatacak konuşmalar yapmış olması dolayısıyla yerel basın tarafından örnek müftü olarak okuyuculara sunulmuştur (Örnek Müftü, 1960).

“Biz, okullar genç öğretmenler yoluyla istediğimiz kadar köy ve köylüyü kaldırmaya çalışalım. İsteddiğimiz sonucu almaya imkân yoktur. Bugün köylerimizde faaliyette bulunan din adamlarımızın pek çoğu her bakımdan kifayetsizdir. Ve bunlar durmadan Arapça bildikleri birkaç cümle ile saf köylüyü kendi yararlarına kullanmaktadırlar. Hâlbuki bu din adamlarımız yetmiş birer din adamı olsalardı. Köy ve köy camilerinde köylüye ahlaki, sosyal öğütler vererek memleketimizin kalkınmasında pek büyük faideleri olacağı açıktır. Milli eğitim seferberliği yanında memleketçi din adamlarını yetiştirmek bu memleketi yükseltmenin başka ve mühim bir yoludur.” (Atacık, 1961: 1).

İmamlar için başlatılması düşünülen eğitim seferberliği, her şeyden önce nasıl bir din adamı yaratılmalı sorusunu akıllara getirmiştir. İktidarın bu açıdan nasıl bir din adamı tasavvur ettiğine dair ipucu, MBK'nın etkili isimlerinden Alparslan Türkeş tarafından verilmiştir. Türkeş alim din adamları eksikliğini vurguladıktan sonra “garptaki laboratuvarlarda çalışan papazlar gibi din adamları yetiştirmeliyiz” ifadesini kullanmıştır (Milli Birlik Komitesi Üyelerinin Eğitim Davamız Hakkındaki Düşünceleri, 1960). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları tarafından neşredilen Aydın Din Adamları isimli kitapta da Türkeş'in tarifine benzer bir din adamı portresi çizilmiştir. Bu tanıma göre din adamı cemiyetin ileriye gitmesine, gelişmesine, geri kalmamasına duasıyla, vaazıyla, hutbesiyle ve bizzat iştirak ederek yardımcı olmalı ve toplumu ileriye çeken kuvvetler arasında yer almalıdır (Aydın Din Adamları, 1962). Din adamının nasıl olması gerektiğiyle ilgili tartışmalar sonrası Diyanet personeli için yoğun bir eğitim seferberliği başlatılmış, müftü ve vaizlerden mesleki ve genel bilgilerinin artırılması gerekli görülenler tekâmül kurslarına tabii tutulmuşlardır. Bu kurslarda katılımcılara vaaz, hitabet ve telkin usulleri, İslami ilimler ve metotları, Türk-İslam medeniyeti tarihi ve müftü ile vaizlerin başlıca görevleri hakkında bilgi verilmiştir (Diyanet Riyaseti: Tekâmül Kursları, 1961). Kurslarda asıl dikkat çeken nokta ise konferanslar olmuştur. Zira konferanslarda işlenen İslamiyet'te bilim ve aklın önemi, hurafelerden kaçınmanın gerekliliği, laikliğin manası ve demokrasinin prensipleri gibi konular, müftü ve vaizlerden yeni dönemde neler beklendiğine dair ipuçları vermiştir.

Her ne kadar eğitim seferberliğinin hedef kitlesi müftü ve vaizler olmuş olsa da katılımı istenilen bir diğer grup köy imamları olmuştur. Köy imamlarının programa dâhil edilmesinin arkasında yatan temel gerekçe ise taşraya darbenin aktarılmasında oynayacakları rol olacaktır. Bu sebeptendir ki MBK üyesi Muzaffer Özdağ, 27 Mayıs'tan çok kısa bir süre sonra yaptığı açıklamada köy imamlarının kurslara çağrılacaklarını, yeni bilgilerle donatılacaklarını ve bu şekilde köy öğretmenlerine yardımcı hale getirileceklerini dile getirmiştir (Köylüler, Gönüllü Eğitim Seferberliğine Çağrılıyor, 1960). Özdağ'ın açıklamalarını teyit eder nitelikteki adım İnkılabı Yayma ve Köylüyü Kaldırma Komiteleri tarafından atılmıştır. Komiteler 1960 yılının Ekim ayı sonunda yurdun her ilçe merkezinde din adamları için Milli İnkılabı Yayma Kursu tertiplemişlerdir (İnkılabı Yayma Eğitimi, 1960-1961). İlçelerde düzenlenen bu kursa köylerden gelen imam, hatip ve vaizler katılmış ve üç gün süren bu organizasyonda katılımcılara Cumhuriyet ve “27 Mayıs inkılaplarının” önemi veya Ankara'nın darbeden önceki ve sonraki durumu gibi konular hakkında, eski iktidarı yereni yeni iktidarı ise yücelten konuşmalar yapılmıştır (Bergama'da İnkılabı Yayma Çalışmaları, 1960).

Başlatılan eğitim programları fakat daha da önemlisi iktidarın değişmiş olduğu gerçeği, din adamlarını 27 Mayıs'ı genel anlamda kabullenmek zorunda bırakmıştır. Devlet

Bakanı Amil Artus da din adamlarının büyük çoğunluğunun “Millî İnkılap” hareketine karşı anlayış gösterdiğini ve bu hareketi destekleyen konuşmalar yaptıklarını ifade etmiştir (Din Şurası Toplanacak, 1960). Genel anlamda bir destekten bahsedilmiş olsa dahi, iktidar özellikle taşrada işi yakından takip etmiş ve sıkı bir denetim mekanizması üzerinden sürece katkı sunmayan din görevlilerinin tasfiyesi yoluna gitmiştir.¹³ Göreve son verme veya tutuklama şeklindeki pratiklerle kendini gösteren denetim mekanizmasına çokça başvurulmamış olması, aslında köy imamlarının 27 Mayıs’ın taşraya taşınmasına fakat daha da önemlisi benimsetilmesine köy öğretmenleriyle birlikte önemli bir katkı sunduğunu ortaya koymaktadır. Hiç şüphesiz öğretmenler ve imamlar, darbenin yayılmasında görev alan yerleşik unsurlar olsa da köyde ikamet etmeyen fakat bu sürece omuz veren veya vermek zorunda kalan başka gruplar da ortaya çıkacaktır.

Üniversite öğrencileri ve aydınlar köyde ikamet etmeyip buna karşın darbenin taşraya taşınmasında sorumluluk üstlenen temel gruplar olmuşlardır. Aslında bu iki grubu sadece merkezden taşraya uzanan eller olarak nitelendirmek doğru olmayacaktır. Zira hem öğrenciler hem de aydınlar, 27 Mayıs’tan itibaren hemen hemen her konuda MBK’nın yanında konumlanmışlardır. O kadar ki Cemal Gürsel darbe karşıtı propagandalara cevap niteliği taşıyan konuşmasında ordunun, münevverlerin ve gençlerin kendilerinin emrinde olduklarının altını özellikle çizmiştir (Millî İnkılabımızı Benimsemeyen Bazı Menfaatçilerin Menfi Propagandalarına Org. Cemal Gürsel’in İstanbul’daki İhtarı, 1960). 27 Mayıs’a giden süreçte öğrenci olaylarının oynamış olduğu rol, üniversite gençliğinin kısa zamanda darbeyi benimsemesine yol açmış ve gençliğin kendisini darbenin bir neferi olarak addetmesine sebep olmuştur. Bu sebeptendir ki üniversite gençliği, MBK’nın özellikle taşradaki propaganda çalışmalarının bir parçası olmayı görev üstlenmiştir. Üniversite gençliğinin çatı kuruluşlarından olan Türkiye Millî Talebe Federasyonu (TMTF), 27 Mayıs’ı köylü vatandaşlara izah etmek gayesiyle 1960’ın Temmuz ayında bir program hazırlamış ve MBK tarafından da tasvip edilen programın yürütülmesi amacıyla TMTF içinde Millî Kurtuluş Hareketini Yayma Komitesi kurulmuştur. Programda, imtihanlardan sonra başlayarak üniversitelerin açılmasına kadar geçecek olan sürede, gençliğin köylere geziler yaparak darbeyi açıklayıcı konuşmalar yapması istenmiştir. 27 Mayıs’ın neden meşru olduğu, Atatürk devrimlerinin önemi ve demokrasinin kin ve nefret üzerine kurulamayacağı gibi konular gezilerde üzerinde durulacak temel konular olurken, gezilere katılacak gençlere gerekli kolaylıkların sağlanması için de valiliklere tamimler gönderilmiştir (27 Mayıs Köylüye İzah Programı Hazır, 1960). Vazifesinin darbeye sona ermediğini aksine görevinin yeni başladığını düşünen yükseköğretim gençliği için iktidar da taşrada elinden gelen olanakları sunacak, Millî Eğitim Bakanı Fehmi Yavuz valiliklere gönderdiği bildiriye, bölgelere gelen üniversite öğrencileri ve öğretim üyeleriyle sıkı bir

13 Gölcük Nahiyesine tayin edilen “kifayetsiz” vaizin görevine son verilirken, İzmir’in Gödeler köyü imamı ve Çorum’un Ovasaray köyü imamı DP’nin propagandasını yaptıkları ve “inkılap” aleyhinde konuştukları gerekçesiyle gözaltına alınmışlardır (Gölcük Vaizinin İşine Son Verildi, 1961; İki İmamın İki Marifeti, 1960; Partici İmam, 1961). Köy imamlarının merkezi denetim altına alınması Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili MBK tarafından hazırlanan yasa tasarısında da ön plana çıkmıştır. İslami basına göre bu tasarıyla, köy imamlarını müftülerin kontrolüne tabii kılan ve istenileni yapamayan köy imamlarının da tedricen uzaklaştırılmasını mümkün hale getiren bir mekanizma kurulmaktadır (Diyanet Riyaseti Teşkilatı, 1961). Basında çıkan değerlendirmelerin doğruluk payı bulunduğu söylenebilir. Zira 22 Haziran 1965’te kabul edilen Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile buca ve köylere imam ve hatiplerin tayin edilebilmesinin önü açılırken, köylerde görev yapacak imam ve hatiplerin din bilgisinin Müftülük komisyonlarına tespit edilmesi kararlaştırılmıştır (Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, 1965).

işbirliği yapılmasını dile getirecektir (Milli Eğitim Bakanı Valiliklere Önemli Bir Bildiri Gönderdi, 1960).

Milli Kurtuluş Hareketini Yayma Komitesi üyeleri kaza ve köylerde sergiler, film gösterimleri ve konferanslar vasıtasıyla halka sabık iktidarın gayri meşruluğunu kanıtlamaya, TSK'nın neden duruma el koyduğunu ve MBK'nın gayelerini izah etmeye çalışmışlardır. Propaganda amacıyla düzenlenen gezilere üniversite gençliğinin yoğun bir katılımından bahsedilebilir. Zira Van Postası isimli gazete, 1960 Ağustosunun sonunda darbeyi halka anlatmak amacıyla başlatılan kampanyaya katılan üniversite öğrencisi sayısının 6000'i geçtiğini bildirmiştir (Devrimi Anlatan Öğrenci Sayısı Altı Bine Çıktı, 1960). 27 Mayıs'ın taşraya ulaştırılmasında görev alan bir diğer grup ise aydınlar olmuştur. Her ne kadar aydın kavramı farklı meslek gruplarını kapsayıcı bir tanım olsa da darbenin köylere aktarılmasında mesleki anlamda ön plana çıkan topluluk öğretim üyeleri olmuştur. İstanbul, Ankara, Ege ve Erzurum Üniversiteleri'nde görevli 500 kadar öğretim üyesi, 1960 Eylülünde bir araya gelmiş ve belirlenen üç bölgeye geziler yapılması kararlaştırılmıştır. Gezi programına göre Bolu ve bölgesine üç grup, Güneydoğu Anadolu'ya dört grup, İç Anadolu bölgesine de üç grup şeklinde dağılacak olan öğretim üyelerinden, 27 Mayıs'ın önem ve anlamını tüm halka anlatmaları istenmiştir. Öğretim üyelerinin bu programı üniversite gençliğinin gezi programı gibi iktidarın desteğiyle gerçekleştirmiş, geziler için her türlü vasıta Ulaştırma Bakanlığınca tedarik edilirken öğretim üyelerine de geziler sırasında harcırah ödenmiştir (Öğretim Üyeleri 3 Bölgeyi Gezecek, 1960).

Gazeteler, Filmler, Konferanslar, Tiyatro Gösterileri

Yönetimi devralmasıyla birlikte askeri iktidarın asıl önceliği, iktidar değişikliğini en ücra köye kadar taşımak ve nüfusun büyük çoğunluğunun yaşadığı taşrada darbenin kabul görmesini sağlamak olmuştur. Bu yüzdendir ki köylerdeki öğretmenler ve imamlar, şehirlerdeki üniversite gençliği ve öğretim üyeleri ile el ele verilerek süreç sıkıntısız bir şekilde aşılmaya çalışılmıştır. Darbeyi taşraya taşıyacak kadronun netleşmesinden sonra MBK için asıl mesele, bu süreçte kullanılacak olan araçların tespiti olmuştur. Ulaşılabilecek olan köylerin fazlalığı ve devlet aygıtı içerisinde taşradaki propaganda için tasarlanmış bir kurumun olmayışı, askeri iktidarı yeni bir teşkilat kurmaya yöneltecektir. Bu sebeptendir ki MBK'nın aldığı bir kararla bütün vilayet, kaza ve nahiye merkezlerinde Milli İnkılabı Yayma Komiteleri adıyla özel büroların kurulması emredilmiştir (Şehrimizde Milli İnkılabı Yayma Bürosu Kuruldu, 1960). Darbe faaliyetlerini en seri vasıtalarla en uzak köylere kadar ulaştırmak maksadıyla kurulan Milli İnkılabı Yayma Komiteleri ile taşradaki propaganda çalışmaları kurumsal bir çerçeveye kazanırken, sıra bu çalışmalarda kullanılacak araçların tespitine gelmiştir.

27 Mayıs'ın taşraya taşınmasında kullanılan belki de en önemli araç gazete olmuştur. Darbe yapılır yapılmaz köyleri gazete ile buluşturmak ve böylece köylülere mevcut durumdan haberdar kılmak için geniş çaplı bir seferberlik uygulamaya konulmuştur. Seferberlikle halktan toplanan okunmuş gazete ve mecmualar köye sevk edilerek, köylülerin ez azından MBK'nın varlığıyla tanışmaları sağlanmıştır. Sürecin en başında propaganda amacıyla mevcut gazetelerden yararlanma yolunu seçen askeri iktidar, süreçle birlikte köylülere aracısız ulaşmak için kendi gazetesini hazırlama yoluna da başvurmuştur. MBK tarafından hazırlanan ve Köylü Gazetesi adı verilen bu gazete vilayetler üzerinden

tüm kaza, nahiye ve köylere dağıtılmaya başlanmıştır (Köylü Gazetesi, 1961; Köylü Gazetesi En Ücra Köşelere Kadar Dağıtılacak, 1961). Gazete ve mecmualar 27 Mayıs'ın taşraya taşınmasında çoğunlukla doğrudan başvuru olan araçlar olurken, kimi zaman da diğer propaganda aygıtlarını besleyen kaynaklara dönüşmüşlerdir. Safranbolu İnkılabı Yayma Komitesi tarafından basılan Hürriyet adlı broşür bu değerlendirmeyi doğrular niteliktedir. "Demokrat iktidarın antidemokrat idaresine" karşı TSK'nın başardığı 27 Mayıs'ı Safranbolu halkına anlatmak amacıyla basılan broşür, büyük ölçüde gazete ve dergilerde çıkan yazılardan derlenerek hazırlanmıştır (Hürriyet - 27 Mayıs 1960, 1960).

Gazetelerden sonra askeri yönetimin başvurduğu bir diğer temel propaganda aracı ise filmler olmuştur. Filmlerin ön plana çıkmasındaki belki de en önemli etken, köylerdeki okuma-yazma oranının düşüklüğüdür. Gösterilecek filmlerle matbu propaganda araçlarının ulaşamadığı okuma-yazma bilmeyen kitlelere daha etkili bir şekilde dokunulabileceği düşünülmüş olabilir. Bu yüzdendir ki MBK Merkez Yayın ve Sevk Bürosu Başkanlığı, darbeye ilgili filmlerin çekildiğini ve teksir ettirilerek bütün vatandaşların görmelerini mümkün kılacak hazırlıklara geçildiğini bildirmiştir (İnkılapla İlgili Filmler Gösterilecek, 1960). Milli İnkılabı Yayma Komiteleri de propaganda amaçlı film gösterimlerine ağırlık vermeye başlamışlardır. Afyon Milli İnkılabı Yayma Komitesi halka darbeye ilgili renkli filmlerin gösterilmesi kararını alırken (Vilayetimizde Özel Devrim Bürosu Vali Muavinimiz Tayyar Toprağın Başkanlığında Toplandı, 1960), İzmir'deki Milli İnkılabı Yayma Komitesi ise yaptığı açıklamada en öncelikli görevleri arasında köylülere uyarıcı mahiyette film göstermek olduğunu belirtmiştir (İzmir Vali Muavini ve İnkılabı Yayma Komitesi Başkanı Sayın Yakup Yücel'in Gayret Dergisine Mülakatı, 1961). Alınan kararlar hızla sahada uygulama konulmuştur. Ankara'dan gönderilen Hürriyet Şehitleri filmi Kütahya'nın kaza ve köylerinde gösterilmeye başlanırken (Kaza ve Köylerimizde Hürriyet Şehitleri Filmi Gösteriliyor, 1960), İzmir'de ise Düşükler Yassıda'da filminin köylerde gösterilmesi için ekipler kurulmuştur (Düşüklere Ait Film Köylerde Gösterilecek, 1961). Niğde'nin kazalarında ise 27 Mayıs'ı takip eden günlerde İstanbul ve Ankara'da cereyan eden olayları anlatan film gösterime sokulurken, filmde "hürriyet şehitlerine" ve MBK'nın yemin merasimine ait görüntüler de yer almıştır (Sinemalarımızda 27 Mayıs'ı Takip Eden Günlere Ait Film Gösteriliyor, 1960). Darbeyi açıklayıcı filmlerin çoğaltılıp, seslendirilmesine karşın imkânsızlıklar nedeniyle bu filmlerin köylere tam anlamıyla ulaşabildiğini söylemek ise oldukça güçtür. Zira köylerde yaşananlar bu değerlendirmeyi doğrular niteliktedir. Gönen 27 Mayıs İnkılabını Yayma ve Yaşatma Cemiyeti üyeleri, darbenin manasını köylerde duyurmak istediklerini, fakat ellerinde ne bir vasıta ne de bir ses yayın cihazı bulunduğunu belirtmişler, belediyeden hoparlör dahi alamadıklarından yakınmışlardır (Atamer, 1960: 3).

27 Mayıs'ı taşraya ulaştırmak amacıyla kullanılan bir diğer araç ise tiyatrolar olmuştur. Sürecin en başında tiyatroların üniversite gençliğinin gayretleriyle Anadolu'ya taşındığından bahsedilebilir. Örneğin İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği Gençlik Tiyatrosu, Sinop ve Samsun gibi şehirlerde sahneye koyduğu piyeslerle 27 Mayıs'ın tahlilini yaparken, Atatürk devrimlerinin 1950-1960 arasındaki durumunu sahneye taşımış ve bu durumun üniversite gençliği üzerindeki tesirlerini canlandırmıştır (Gençlik Tiyatrosunun Muvaffakiyeti, 1960; Temsillerini Büyük Bir Muvaffakiyetler Veren İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği Gençlik Tiyatrosu Bu Sabah Şehrimizden Ayrıldı,

1960). Üniversite gençliğinin bu tip çabaları sınırlı bir sahaya ulaşmış olacak ki Anadolu basınında tiyatroya duyulan ihtiyaç sıklıkla dile getirilmiştir. Sivas'ta çıkan Anadolu isimli gazetede, 27 Mayıs ruhunun tam manasıyla kökleşmesi için tiyatrodan daha etkili bir araç bulunamayacağı belirtilmiş ve Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü'ne seslenilerek tiyatro ekiplerinin İstanbul, Ankara, Bursa, İzmir ve Adana dışındaki şehirlerde de oyunlar sergilemeleri istenmiştir (Yagcıoğlu, 1960: 1). Yapılan çağrılar karşılık bulmuş, Devlet Tiyatrosu sanatkârlarından 48 kişilik bir grup 27 Mayıs'ın birinci yıldönümü dolayısıyla Kayseri, Sivas, Malatya, Elazığ, Erzincan, Kars, Erzurum, Samsun, Çorum ve Yozgat'ı kapsayan bir tura çıkmıştır (Köroğlu Piyesi 10 Vilayette Oynacak Ekip Doğu Vilayetlerimizi Seçti, 1961). Devlet Tiyatrosu'nun büyükşehirler dışındaki Anadolu kentlerini kapsayan tura çıkmış olması önemli bir olay olsa da asıl üzerinde durulması gereken nokta grubun sergilediği oyundur. Sahnelenen oyun Ahmet Kutsi Tecer'in Koçyiğit Köroğlu isimli eseri olmuştur. Neden bu oyunun seçildiği Su Dergisi'nde şu şekilde açıklanacaktır: "Koçyiğit Köroğlu; halkın yarattığı bir destandır. Zulmün ve adaletsizliğin yıkılışında halk hareketlerinin, böyle anlarda halkın kendi içinden yarattığı kahramanların ne büyük bir önem taşıdığını göstermesi bakımından oldukça değerli bir halk oyunudur. Koçyiğit Köroğlu bu yönüyle 27 Mayıs ihtilalinin gerekçesi ve getirdikleriyle sıkı sıkıya ilgilidir. Turneye çıkışta, bunca oyunun içinden, Koçyiğit Köroğlu'nun seçilmiş olması da elbet bundandır." (27 Mayıs ve Devlet Tiyatrosu, 1961). Her ne kadar Devlet Tiyatrosu'nun Anadolu şehirlerinde oyun sergilemesi propaganda açısından önemli olsa da, oyunların il merkezlerinde sahnelenmesi tiyatronun köylere ulaşmadığını ortaya koymuştur. Aslında Devlet Tiyatrosu'nun turne kapsamındaki şehir merkezlerinde de kitlelere ulaşip-ulaşmadığı bir başka tartışma konusudur. Zira Kars'ta Devlet Tiyatrosu'nun temsilinin yalnız öğretmenlere, doktor ve daire amirlerine gösterilip halkın bu teşebbüsten mahrum bırakıldığı belirtilmiş ve durumun düzeltilip, halk için de bir temsil organize edilmesi amacıyla Cemal Gürsel'e telgraf çekilmiştir (Devlet Tiyatrosu Temsilinin Yalnız Münevverlere Sunulması Üzerine, 1961).

Taşrada yaşayanlara 27 Mayıs'ı aktarmak için başvuru alan araçlar arasında konferanslar veya toplantılar da yer almıştır. Kentlerden köylere taşınan öğretmenler, üniversite gençliği veya büyük kısmını akademisyenlerin oluşturduğu aydınlar, taşrada darbenin anlam ve önemini anlatan konuşmalar yaparak, kitlelerin öncelikle iktidar değişikliğinden haberdar olmasını sonrasında ise yeni durumu kabullenmelerini sağlamaya çalışmışlardır. Yapılan konferanslar veya toplantıların sadece politik gündemle sınırlı kalmayıp, köydekilerin gündelik ihtiyaçlarına da cevap verebilmesi amacıyla organizasyonlara farklı meslek gruplarından kişiler de dâhil edilmiştir. Örneğin Afyon'da darbenin mana ve ehemmiyetini anlatacak gruplara doktorlar da eklenmiş ve doktorlar gittikleri köylerde bedava muayene edip, ilaç dağıtmışlardır (Devrim Bürosunun Faaliyeti, 1960). Burdur'da ise köylere çıkan ekipler içerisinde veteriner ve Ziraat Bankası müdürü de yer almış ve köylülere uzmanlık alanlarıyla ilgili meselelerde tavsiyelerde bulunmuşlardır (Bartın Köylerinde Devrim Kervanı, 1960). Köylünün gündelik ihtiyaçlarına cevap verebilecek kadroların köylere taşınmasının taşrada memnunluk yarattığı söylenebilir. Zira Anadolu'daki yerel basında ilçelerin maarif memurlarının, hükümet doktorlarının, ziraat ve veteriner teknisyenleri ile orman işletme şeflerinin köylere çıkmış olması 'köylü idarenin kapısına değil, idare köylünün kapısına gidiyor' anlayışının doğmasına neden olmuş ve bu da köylünün hoşnutluğunu arttırmıştır (Çıladır, 1960).

Köyde Propagandanın Yeniden Önem Kazanması: Anayasa Referandumu

“At yasası, kurt yasası değil insan yasası,
 Çayır değil, otlak değil vatan yasası,
 Bir kişinin, on kişinin, yüz kişinin keyfi değil,
 Ana yasa bu milletin duran yasası.”
 (Köy Kahvesinde 27 Mayıs, 1961: 10).

Farklı grup ve araçlarla 27 Mayıs'ı taşraya taşımak için yürütülen propaganda faaliyetleri, sürecin ilerlemesiyle birlikte dönemin en başındaki heyecanını kaybetmiş olsa da, 9 Temmuz 1961'de yapılacak olan anayasa referandumu öncesi yeniden önem kazanmıştır. Yapılacak anayasa değişikliği referandumunun Türkiye'de yapılacak ilk halk oylaması olması, fakat daha da önemlisi 27 Mayıs'ın meşruiyetini de test edecek bir sürece dönüşmesi, MBK'nın tüm dikkatini yeniden taşraya yöneltmesine neden olmuştur. Köylerde yaşayan yığınların referandumun sonucunu belirleyecek asıl seçmen olduğu gerçeğinden harekete geçen askeri iktidar, anayasanın tanıtılması ve referandumda evet oyu verilmesi için propagandayı köylerde yeniden görünür kılacaktır.

Anayasanın referandumdan önce köylülere tam manasıyla tanıtılması için görevlendirilen gruplar, darbeyi 27 Mayıs'ın hemen ertesinde taşraya taşıyan gruplar olacaktır. Bu sebeptendir ki MBK İnkılabı Tanıtma ve Yayma Komisyonu İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği tamimde ilköğretim müfettişlerine, gezici kadın ve erkek kurs öğretmenlerine, köy öğretmenlerine, muhtarlara, köyle ilgili vazife gören vilayet ve kaza memurlarına, aydın kişilere ve din adamlarına anayasa ile ilgili konferanslar verdirilmesini ve sohbetler hazırlanmasını bildirmiştir (BCA 30.1.0.0.33.198.3). Verilen mesaj sonrası öğretmenler bir kez daha köylerdeki sürecin bayraktarlığını üstlenmiş ve anayasanın tanıtılması amacıyla köylere hareket etmişlerdir (Eskişehirli Öğretmenler Anayasaya 'Evet' Denmesi İçin Köyleri Dolaşmağa Çıkıyor, 1961; Öğretmenler Anayasayı Tanıtacak, 1961; Kozak'a Yapılan Gezi, 1961). Öğretmenlerin köylerde sohbetler ve konferanslar vasıtasıyla yürütmüş oldukları çalışmaların asıl amacı, sadece anayasanın tanıtılması değil aynı zamanda anayasaya evet denmesinin de sağlanmasıdır. Zira Köy Öğretmenleri Dernekleri Federasyonu yapmış olduğu açıklamada, yeni anayasanın tam ve kâmil durumda olduğuna inandıklarını belirtmiş ve referandumda evet oyu kullanacaklarını açıklamışlardır (Köy Öğretmenleri Federasyonu Anayasaya Evet Diyecek, 1961).

Anayasanın köylerde tanıtılıp halkoylamasında evet denilmesi için sahaya sürülen bir diğer grup ise din adamları olmuştur. Dinin özellikle taşrada insanların düşünce yapılarını belirleyen temel faktör oluşu, iktidarı din adamlarından sürece katkı sunmalarını istemek zorunda bırakmıştır. Bu yüzdendir ki Erzurum'da anayasanın tanıtılması amacıyla yapılan toplantıda konuşan Vali Yardımcısı Sabahattin Savacı, Erzurum müftüsünden bütün hocalara iletmesi şartıyla bir ricada(!) bulunmuştur. Savacı, Cuma günleri vaizlerde vatandaşlara mümkün olduğu kadar anayasanın izah edilmesini ve halkoylamasında verilecek evet oyunun ülkeye sağlayacağı faydaların anlatılmasını istemiştir (Vatandaş, Reyine Sunulacak Olan Anayasaya Mutlaka Evet De, 1961). Yapılan çağrı diğer şehirlerde de dile getirilmiş olacak ki, Adapazarı'ndaki camilerde din adamları

anayasaya evet oyu kullanılması için “ilmi” konuşmalar yapmışlardır (Anayasa Konusu Camilerde Ele Alındı, 1961). Çorum’da ise camilerde anayasaya evet oyu isteyecek din adamlarının işlerini kolaylaştırmak amacıyla, anayasayı İslamiyet yönünden ve ayetlerle izah eden bir kitapçık bastırılarak, Cuma namazlarında halka duyurulmak üzere tüm köylere dağıtılmıştır (Hemşerimiz Profesör Bahri Savcı Anayasayı Çeşitli Yönlerden Anlattı, 1961). Camiler üzerinden yapılan anayasa propagandasının taşrada etkili olduğu söylenebilir. Emniyet Genel Müdürlüğü Önemli İşler Bürosu’nun halkoylaması ile ilgili yapmış olduğu incelemelere göre, Diyarbakır müftüsü Mehmet Salih Tanrıverdi’nin vaizler vasıtasıyla camilerde anayasa hakkında halkı irşad edici konuşmalar yaptırması bölgede müspet bir hava yaratmıştır (BCA 30.1.0.0.134.874.8).

MBK taşrada anayasayı tanıtmak ve köylüler nezdinde kabulünü sağlamak için bir taraftan din adamlarını sahaya sürerken diğer taraftan da din konusundaki görüş ve tutumunu ilan ederek, din üzerinden yapılacak bir karşı propagandanın önünü almak istemiştir.¹⁴ Bu sebeplerdir ki Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Fahri Özdilek imzasıyla yayınlanan yazıda, herkesin inancında hür ve ibadetini dilediği gibi yapmakta serbest olduğunun altı çizilirken, din eğitimi veren kurumların da devletin himayesinden tam şekilde yararlanacağı ilan edilmiştir (BCA 30.1.0.0.33.198.1). Yapılan açıklamanın taşrada ses getirdiği söylenebilir. Zira köylerde anayasanın tanıtılması amacıyla yapılan sohbet ve toplantılarda Fahri Özdilek’in açıklamalarına sıklıkla yer verilmesi, Diyarbakır’da çıkan yerel bir gazetede şu şekilde değerlendirilmiştir: “Propagandalarda dini ibadetlerin serbest olduğunu söylemeleri ve köylü çocuklarına dini eğitimin hükümetçe yaptırılacağı hakkındaki konuşmalardan sonra ‘Evet’ deme[me]ğe artık bir sebep kalmamıştır. Bütün kanaatler Anayasaya ‘Evet’ demeğe hazırdırlar.” (Aytar, 1961). MBK 27 Mayıs İnkılabını Yayma ve Tanıtma Komisyonu tarafından hazırlanıp köylere dağıtılan kitapçıklarda da, anayasanın inanç özgürlüğünü koruma altına almış olması özellikle vurgulanmıştır. Anayasa Yarenliği adlı kitapçıkta, yeni anayasanın din ile ilgili düzenlemeleri aktarıırken herkesin dilediği şekilde ibadetini yapabileceği, orucunu tutabileceği, namazını kılabileceği ve buna kimsenin müdahale edemeyeceği belirtilmiştir (Anayasa Yarenliği, 1961: 12).¹⁵ Askeri hükümetin anayasanın oylanmasında dini söylemleri öne çıkarması bir anlamda devirmiş olduğu DP’nin seçimlerde uygulamış olduğu pratikleri akıllara getirmektedir. Zira DP de özellikle 1957 genel seçimlerinde kitlelere seslenirken dini söylemlerden yararlanma yoluna başvurmuştur (Wuthrich, 2015: 45).

14 Anayasa konusunda yapılan menfi propagandanın dayandığı en önemli ayaklardan biri din olmuştur. Manisa’da, anayasadan din teminatı kaldırıldığı için referandumda hayır oyu verilmesi gerektiği yönünde propagandalara rastlanırken Diyarbakır’da ise şeyh ve seyitler köylülere şu şekilde seslenmişlerdir: “Rusya’dan Referandum adında bir Rus gelecek, memleketi Ruslara verecekler, dini ortadan kaldırıp camileri kapatacaklar, namus kalmıyacak. Sizi buna rey vermek için kandırıyorlar. Rey veren kafirdir.” (BCA 30.1.0.0.134.874.8.) Referandum kelimesi üzerinden yürütülen karşı propagandanın özellikle köylüler arasında etkili olduğu görülmüş olacak ki MBK İnkılabı Yayma ve Tanıtma Komisyonu tarafından yayınlanan İslam Dini Görüşü ile Anayasamız isimli broşürde vatandaşlara şu şekilde seslenilmiştir: “Kamuoyu demek olan referandum kelimesini yadırgatmak için bunu hiç münasebeti olmayan bir manada anlatmaya kadar varan düşmanların ilerlememize engel olmak maksadiyle her vesile ile her imkandan faydalanmak istediklerini unutmayalım. Onların oyununa gelmediğimizi gösterelim aziz dinliyenlerimiz.” (Alkan, 2017: 112)

15 MBK İnkılabı Yayma ve Tanıtma Komisyonu yeni Anayasa’nın din aleyhtarı olduğu ve kabul edildiği takdirde dinin elden gideceği yönündeki propagandayı kırmak için İslam Dini Görüşü ile Anayasamız isimli bir broşür bastırması ve köylere dağıtmıştır. (Alkan, 2017: 47).

Öğretmenler ve din adamlarının yanında anayasanın köylerde tanıtılması amacıyla seferber edilen gruplar arasında çoğunluğunu öğretim üyelerinin oluşturduğu aydınlar ve üniversite gençliği de yer almıştır. 27 Mayıs'ın ilanı sonrası taşraya giderek darbenin mana ve önemini köylülere anlatan aydınlar, bu sefer farklı bir amaç için, anayasaya evet denilmesi için köylere taşınmışlardır. Fakat aydınların anayasa tanıtım programlarında dikkat çeken husus, gidilecek köylerin saptanmasında hemşerilik kavramının ön plana çıkmış olmasıdır. Köylüler üzerinde aynı toprakların yetiştirdiği “okumuş” kişilerin daha etkili olacağı düşünülmüş olacak ki, MBK İnkılabı Yayma ve Tanıtma Komisyonu Başkanlığı yayınladığı tamimde, köylere ve nahiyelere gönderilecek konferansçıların tercihen o köyden yetişmiş kimseler olmasına dikkat edilmesini istemiştir (BCA 30.1.0.0.33.198.3). Alınan kararın sahadaki uygulamalarını görmek mümkündür. Örneğin Profesör Bahri Savcı ve Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, anayasayı tanıtım amacıyla memleketleri Çorum'da çalışmışlar ve Çorum'daki yerel gazetelerde bu çalışmalar hemşerilik kavramı vurgulanarak haberleştirilmiştir (Hemşerimiz Profesör Bahri Savcı Anayasayı Çeşitli Yönlerden Anlattı, 1961; Hemşerimiz Ord. Profesör Hıfzı Veldet Velidedeoğlu Hürriyet Meydanında Anayasayı İlmi Yönlerinden Anlattı, 1961). Aydınlar gibi üniversite gençliği de bir kez daha köylere doğru harekete geçmişlerdir. TMTF yayınladığı bildiriyle referandumda evet diyeceğini belirtirken, aynı zamanda üniversite ve yüksekokullardaki üyelerini de anayasayı halka açıklamak için vazifeye çağırmıştır (Anayasa Bir Milletın Namusudur, 1961). “En Güzel Evet: Anayasa...”, “Anayasa Bir Milletın Namusudur” şeklinde pankartlar bastıran federasyon bu pankartları başta Ankara, Erzurum, Bursa, Zonguldak ve Eskişehir gibi değişik vilayetlere gönderirken, şehirlerdeki federasyon büroları da hazırlanan bu çalışmaları köylerde muhtelif yerlere asmaya başlamışlardır (Anayasa Çalışmalarımız, 1961; Atatürk Üniversitesi Yeni Anayasaya Halkın Evet Demesini İstedî, 1961). Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) ve Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT) da TMTF gibi hazırlamış olduğu “evet” pankart ve afişlerini, Anadolu'ya geziye çıkan veya memleketlerine dönen gençlik gruplarıyla taşraya ulaştırmışlardır (TMGT Anayasa Çalışmaları, 1961; Milli Türk Talebe Birliği Genel Merkez Çalışma Raporu 1961-1962, 1962: 21).

Üniversite gençliğinin taşrada referandum için yapmış olduğu propaganda çalışmasında dikkat çeken nokta ise afiş ve pankartların ön plana çıkmış olmasıdır. Gerek kısa yazılar içermesi gerekse görsel öğeleri de barındırması dolayısıyla, hedef kitle olan köylüler üzerinde daha etkili olacağı düşünülmüş olmalı ki vilayet matbaalarında basılan pankartlar askeri uçaklarla köyler üzerine atılmaya başlanmıştır (Anayasanın Halkımıza Anlatılması İçin Alınan Kararların Uygulanmasına Bugün Başlanıyor, 1961). Afiş ve pankartlarda slogan şeklinde hedef kitleye ulaştırılan mesajlar, Anadolu'daki yerel basında da kullanıma sokulmuştur. “En güzel şey: Hürriyet; En güzel rejim: Cumhuriyet; En güzel oy: Anayasaya EVET”, “Egemenlik Ulusundur Diyen Anayasaya EVET” veya “Kanunların temeli: Anayasa; Hak ve hürriyetlerin teminatı: Anayasa; Huzur ve düzen kaynağı: Anayasa; Ben Türküm diyen herkesin tek cevabı: EVET” şeklindeki afişler yerel basının sayfalarında sıklıkla yer almıştır. Anadolu'daki yerel basının referandumdaki tek rolü ise bu olmamıştır. MBK İnkılabı Yayma ve Tanıtma Komisyonu Başkanlığı İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazıda, mahalli gazetelerde Anayasa ve halkoyuna sunma ile ilgili yazıların teşvik ve temin edilmesini istemiştir. Yerel basının bu isteği yerine getirdiği söylenebilir, zira basında anayasaya neden evet denilmesi gerektiği veya evet

oyu verilmesinin bir vatandaşlık görevi olduğuna yönelik yazılar çıkmaya başlamıştır (Sakarya, 1961; Aytar, 1961; Ersoy, 1961).

Halkoylamasında anayasaya evet oyu verilmesi için pankartlar, afişler, broşürler veya gazeteler üzerinden yürütülen propaganda sürecinde asıl dikkat çeken nokta ise anayasa izah edilirken, köylüleri ilgilendiren maddeleri üzerinde durulmuş olmasıdır. Bu maddelerden belki de en önemlisi toprak reformudur. Anayasanın toprağı az olana daha çok toprak vermesi veya topraksız çiftçiyi toprak sahibi kılarak onu da kendi hesabına eken, biçen, kazanan bir vatandaş haline getirmesi üzerinde sıkça durulan bir tema olmuştur (Anayasa Konusunda Köylü Kardeşlerle Sohbet, 1961: 10)¹⁶ Anayasanın özellikle köylülüğün temel iş sahası tarım ile ilgili düzenlemeleri de yine köylülere duyurulmaya çalışılmıştır. Niğde’de çıkan vilayet gazetesinde yeni anayasanın çiftçilerle ilgili düzenlemeleri ilk sayfadan verilecektir. Buna göre anayasaya ile topraksız köylüye toprak dağıtılacak, toprağın işletilmesi için gerekli imkânlar devlet tarafından sağlanacak ve çiftçinin emeğı korunacaktır (9 Temmuzda Halkoyuna Sunulacak Anayasa Vatandaş Huzur Getirecek, 1961). Anayasanın tanıtımı için hazırlanan kitapçıklarda da “çiftçinin işletme araçlarına sahip olması kolaylaştırılacaktır” ilkesi özellikle ön plana çıkarılmış ve böylece devletin pulluk, tırmık, yayık ve kovan gibi araç ve gereçleri sağlayacağı köylüye duyurulmak istenmiştir (Anayasa Yarenliğı, 1961: 5; Alpay, 1961: 30). Anayasa tanıtımında ziraatla ilgili düzenlemelerin ön plana çıkarılması, şehirlerdeki Ziraat Müdürlüklerinin de köylerdeki anayasa tanıtım toplantılarına dâhil edilmesine yol açmıştır. Niğde’de Teknik Ziraat Müdürlüğü köylere yapmış olduğu gezilerde Anayasa hakkında konuşmalar yapmış ve köylülerin sorularına cevap vermiştir (Teknik Ziraat Müdürlüğü Yeni Anayasayı Vatandaş Tanıtıyor, 1961). Ziraat Mühendisleri Odası ve Ziraat Yüksek Mühendisleri Birliğı ise hazırladıkları broşürde çiftçilere şu şekilde seslenmişlerdir:

“ÇİFTÇİ YURDDAŞ,

...

Yeni Anayasada çiftçimiz için özel maddeler de var. Buna göre:

-Topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak amaçlarıyla gereken tedbirler alınacak,

-Toprağını işletecek, yaşayışını sağlayacak imkânları devlet kolaylaştıracak,

-Çalışmalarını, emeğini koruyacak,

-Ormanlarımızın korunması suretiyle:

Kuraklığın azaltılması,

Toprağın korunması,

Yağışların düzenlenmesi sağlanacaktır.

Çiftçi Vatandaş: Anayasa’mıza EVET oyunu kullan.

9 Temmuz Pazar günü sandık başına git ve EVET oyunu sandığa at. Anayasa için

¹⁶ Anayasa ile köylünün topraklandırılacağı teması askeri yönetim tarafından sabık iktidarı itibarsızlaştırmak için de kullanılacaktır. Adana İnkılabı Yayma ve Köylüyü Kalkındırma Komitesi Başkanlığı tarafından yayınlanan kitapçıkta köylünün toprak sahibi edilmesiyle on seneden beri köylüyü avutmak ve onun reyini almak için kullanılan “Memleketin Efendisi Köylüdür” sözünün gerçek manada hayata geçirildiğı vurgulanmıştır (27 Mayıs İnkılabı ve Nedenleri, 1961: 8).

oyunu mutlaka kullan. Bu oy EVET olsun. Çünkü sana hizmet etmekten başka bir isteği olmayan Milli Birlik Komitesi, Temsilciler Meclisi, bunların toplanmasından meydana gelen Kurucu Meclis en iyi Anayasa'yı yapmış ve senin oyuna sunmuştur. Bu oy EVET olmalıdır.

Okumuş Türk Ziraatçıları her işte olduğu gibi bu mutlu işte de emrindedir. Yalan söze kanma. Kişilerin kendi çıkarına göre söyleyeceklerine kulak asma. Memleket ve millet faydası için çalış ve Anayasa'ya oyunu EVET olarak ver” (Evet Anayasaya Evet, 1961).

Kapatılan DP'nin köylüler nezdinde halihazırda devam eden güç ve popüleritesinin temel nedenlerinden biri köylülerin 1950'lerdeki zenginleşmelerini DP ile özdeşleştirmiş olmalarıdır (Szyliowicz, 1962: 439). Bu sebeple askeri iktidarın anayasanın tanıtılması sürecinde toprak reformu veya devletin çiftçilere sağlayacağı destekler gibi köylünün cebini ilgilendiren maddeleri ön plana çıkarmış olması bir anlamda köylülerin kafasında oluşabilecek iktisadi kaygıların önlenmesine yönelik bir adım olarak değerlendirilebilir. Anayasanın köylülere tanıtılması ve referandumda evet oyu kullanılması için yapılan propaganda çalışmalarında aynı zamanda ağa ve jandarma gibi köylülerin pek de hazzetmedikleri figürlerden de yararlanılmıştır. Özellikle jandarma tek-parti dönemindeki dayak, suçsuz köylülerin hapsedilmesi gibi kanundışı uygulamaları nedeniyle taşrada en fazla nefret edilen devlet temsilcilerinden biri haline gelmiştir (Szyliowicz, 1962: 437). Propaganda çalışmaları yapılırken, taşrada kötü muameleleri nedeniyle korkulan ağa ve jandarmaya karşı anayasanın getirmiş olduğu yasal güvencelerin altı özellikle çizilmiştir. MBK İnkılabı Yayma ve Tanıtma Komisyonu tarafından hazırlanıp parasız dağıtılan Köylülerimiz ve Anayasa isimli broşürde, ağa ve jandarmanın işbirliği yaparak köylünün evini araması, tüfeğine el koyması ve onu hırpalaması temalı bir hikâye anlatılmış ve hikâyenin sonunda anayasa ile artık kimsenin evine gereksiz girilemeyeceği, arama yapamayacağı veya eşyasına el koyamayacağı aktarılmıştır (Köylülerimiz ve Anayasa, 1961: 6-7).

9 Temmuz 1961'deki halkoylamasına 12.735.009 seçmenden 10.322.169'u katılmış, oy kullanan 6.348.191 kişi anayasaya evet derken 3.934.370 seçmen ise tercihini hayırdan yana kullanmıştır (Halkoyunun Resmi Sonucu Dün Açıklandı, 1961). Anayasanın katılımcıların %61,7'lik evet oyuyla kabul edilmesine karşın hayır oylarının %38,3 gibi yüksek bir orana ulaşmış olması özellikle taşradaki rıza üretme mekanizmasının tam anlamıyla istenileni veremediğini ortaya koymuştur. Zira kentli seçmenler arasında evet oylarının oranı % 64,7'yi bulurken, hayır oylarının kırsal bölgelerde daha da yükseldiği ve genel ortalamanın üzerine çıkarak %39,5'e ulaştığı tespit edilmiştir (Karakartal, 1984: 174). Zaten MBK üyeleri de anayasa referandumu sonucu ortaya çıkan tablo karşısında yürütmüş oldukları propagandanın etkili olmadığını “Anayasayı halka gereği kadar iyi anlatamadık galiba.” sözleriyle ifade edeceklerdir (CHP Üzgün, AP ise Gizli Memnun, 1961).

Bu anlamda taşradaki propaganda faaliyetlerinin neden istenilen etkiyi yaratamadığı önemli bir tartışma konusudur. 27 Mayıs sonrasında yönetimi ele alan askeri iktidarın siyasal partilerin ocak ve bucak teşkilatlarını lağvetmesi merkezin çevreyle siyaset kurumu üzerinden kurmuş olduğu iletişimin kopmasına yol açmıştır.¹⁷ İsmet İnönü de MBK'nin

17 Tanel Demirel taşrada yaşayan DP'lilerin çoğunlukla ocak ve bucak başkanları kanalıyla bürokrasiye yönelik şikayet ve taleplerini dile getirebildiklerini ifade etmektedir. Bu açıdan Canip Yıldırım'ın gözlemleri oldukça dikkat çekicidir: “Lice DP il başkanı dedi ki bu yüzbaşısı buradan alın, hemen aldılar. Bu başlı başına bir devrimdir. Ümidini, cesaretini kaybetmiş bir halk hiçbir şey yapacak durumda değil ve olmadığının da farkında. Bir sandığa oy atmakla dünyası değişiyor.” (Demirel, 2016: 123)

kararı sonrası yaptığı açıklamada bu noktaya işaret ederek, ocak ve bucak teşkilatlarının yerine getirmiş olduğu “siyasi mektep” vazifesine dikkat çekmiş ve teşkilatların geniş halk kitlelerinin siyasi terbiyenin içine alınmasındaki rolüne vurgu yapmıştır (İnönü Umumi Seçimlerin Bir An Önce Yapılmasını İstiyor, 1960). Her ne kadar MBK siyasal partilerin taşradaki teşkilatlarının lağvedilmesi sonrası kırsal ve kent arasındaki kopan iletişimi taşradaki yerleşik veya yerleşik olmayan unsurlar (köy öğretmenleri, köy imamları, aydınlar ve üniversite öğrencileri) üzerinden yeniden tesis etmeye çalışmış olsa da bunun köylüler nezdinde tam anlamıyla kabul görmediği anlaşılmaktadır. Samsun’da referandum için köylere gönderilen öğretmenlerden birine köyün ileri gelenlerinin “Öğretmen, seni sever ve sayarız, boşuna yorulma, sen ne söylersen söyle, biz gene de bildiğimizi yapacağız.” demeleri merkez tarafından görevlendirilen unsurların taşıyıcı ikna edemediğini ortaya koyacaktır (BCA 30.1.0.0.134.874.8). Merkez ve çevre arasında kurulamayan bu iletişim yüzündendir ki kırsaldaki kitlelerin önemli bir kısmı yeni iktidarın meşruiyetinin test edileceği referandumda büyük oranda eski siyasal aidiyetlerine göre oy vermişlerdir. Nitekim anayasa referandumunda hayır oyu kullanan 11 ilin tamamında, yani Aydın, Bursa, Çorum, Denizli, İzmir, Manisa, Samsun, Zonguldak, Sakarya, Kütahya ve Bolu’da 1957 seçimlerinde DP’nin çoğunluğu sağladığı görülmektedir. (Karakartal, 1984: 174-175).¹⁸

Bu sürecin, yani taşradaki seçmenin eski politik aidiyetlerine göre oy vermiş olması kendiliğinden gelişmiş bir süreç değildir. 27 Mayıs sonrasında kapatılan DP’nin veya sonrasında DP’nin siyasal mirasının temsilcisi olduğu iddiasıyla yola çıkan Adalet Partisi’nin (AP) teşkilatlarının yürütmüş olduğu karşı propaganda da taşranın askeri iktidara ve dolayısıyla referanduma bakışını şekillendirmiştir. Zira AP, Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala ve arkadaşlarının referandumda evet oyu verilmesini istemesine karşın halk oylamasında açıkça hayır diyen tek parti olmuştur (Demir, 2017: 496). Emniyet Müdürlüğü’nün referandum öncesi illerde yapmış olduğu incelemeler de bunu doğrulamıştır. İncelemelere göre Adalet Partisi İzmir, Manisa, Kocaeli, Sakarya, Samsun ve Çorum gibi çeşitli şehirlerde anayasaya hayır dedirtmek için hummalı bir faaliyete girişmiştir (BCA 30.1.0.0.134.874.8). Dolayısıyla 27 Mayıs sonrasında köylerde yapılan propaganda çalışmalarında sahada sadece MBK ve temsilcilerinin olduğu söylenemez. Bu açıdan askeri iktidar sadece taşraya ulaşmaya çalışmamış aynı zamanda özellikle sabık iktidarın teşkilatları tarafından yürütülen karşı propagandayla da mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Sonuç Yerine

27 Mayıs darbesiyle DP’nin koltuğundan edilmesi sonrası oluşturulan MBK, iktidarını köylere taşımak amacıyla kapsamlı bir propaganda faaliyetine girişmiştir. Hem köylerin kentlerle kıyaslandığında daha geniş bir kitleyi barındırıyor oluşu hem de sabık iktidar DP’nin köylüler nezdindeki algısı, MBK üyelerinin dikkatlerinin köyler üzerinde toplanmasına neden olmuştur. Öncelikle yaşanan iktidar değişikliğini anlatmak ve bu değişimin gerekliliğini açıklamak için köy yollarına düşülürken, sonraki süreçte amaç

¹⁸ Yunus Emre ve Burak Cop tarafından hazırlanan çalışmada da Adana, Antalya, Aydın, Balıkesir, Burdur, Bursa, Çorum, Denizli, Elazığ, İçel, İzmir, Kayseri, Manisa, Maraş, Muğla, Samsun ve Zonguldak illerinde 1957 seçimlerinde DP’ye oy veren seçmenlerin anayasa referandumunda tutarlı bir şekilde hayır oyu verdiği belirtilmiştir (Emre ve Cop, 2015: 65).

değişmiş ve asıl gaye 1961 anayasasına köylülerin evet denmesinin sağlanması olmuştur. Zira anayasa referandumunu sadece anayasanın oylanacağı bir süreç olmaktan çıkmış, 27 Mayıs 1960'dan beri işbaşında bulunan askeri yönetimin meşruiyetinin oylanacağı bir sürece dönüşmüştür. Köyler merkezli propaganda çalışmalarının hedefi süreç içerisinde değişmiş olsa bile propaganda mekanizmasının temel aktörleri aynı kalmıştır. Köy öğretmenleri, imamlar, üniversite gençliği ve aydınlar hem 27 Mayıs'ın ilk zamanlarında hem de halkoylamasında köye ulaşmaya çalışan merkezin sahadaki temsilcileri olmuşlardır. Köylerdeki siyasal propaganda araçlarında ise değişim göze çarpmaktadır. 27 Mayıs'ın hemen ertesinde propaganda faaliyetleri büyük oranda gazeteler, broşürler, afişler-pankartlar, toplantılar veya daha sınırlı da olsa filmler ve tiyatro gösterimleri üzerinden ilerlemiştir. Buna karşın anayasanın tanıtılmasında filmlerin ve tiyatro gösterilerinin yerini broşürler ve köylülerle yapılan sohbet veya toplantılar alacaktır. Her ne kadar propagandada kullanılan araçlar içerisinde bir dönüşüm yaşanmış olsa bile propaganda yapılırken üzerinde asıl durulan noktalar, köydeki dini hassasiyetlerin göz önünde bulundurulmuş olması ve köylünün gündelik hayatına katkı sunan pratiklerin ön plana çıkarılmasıdır. Bu sebepten ötürüdür ki MBK yayınlamış olduğu tebliğlerde herkesin inancında hür ve ibadetini dilediği gibi yapmakta serbest olduğunu vurgulama gereğini duyarken, köye taşınan gruplar da yaşanan siyasal değişimin köylülerin temel iş sahası ziraata nasıl katkı sunacağını açıklamaya çalışmışlardır.

Farklı grupların ve araçların bir araya getirilerek inşa edilen propaganda mekanizmasının taşrada ne kadar başarılı olabildiği ise tartışma konusudur. Zira Cumhuriyet tarihinin ilk halk oylaması olan 9 Temmuz 1961'deki anayasa değişikliği referandumunda, yeni anayasa kabul edilmiş dahi olsa %40'a ulaşan hayır oylarının varlığı sadece askeri iktidarın meşruiyetinin değil aynı zamanda nüfusun yoğun şekilde yaşadığı taşradaki propagandanın ne denli işe yaradığının da tartışılmasına yol açacaktır. Bu açıdan MBK üyelerinin de anayasanın halka yeteri kadar anlatılmadığı şeklindeki beyanları yürütülen propaganda çalışmalarının istenilen etkiyi yaratamadığının en yetkili ağızlardan itirafı niteliğindedir. Siyasal partilerin ocak ve bucak teşkilatlarının 27 Mayıs'ın hemen sonrasında kapatılması bir anlamda merkez ile taşra arasındaki iletişim sağlayan en etkili kanallardan birinin tıkanmasına yol açmıştır. Her ne kadar askeri hükümet öğretmenler, imamlar, aydınlar ve üniversite gençliği üzerinden yeni kanallar açmaya çalışmış olsa da görevlendirilen bu grupların en azından DP eğilimli yerleşimlerde istenilen etkiyi yaratamadığı görülmüştür. Tabii MBK'nın taşraya tam anlamıyla dokunamamasında yürütülen karşı propagandanın da etkili olduğu söylenebilir. DP'nin kapatılmasına ve teşkilatlarının lağvedilmesine karşın taraftarlarının sahadaki etkinliği MBK faaliyetlerinin taşradaki algılanış şeklini belirleyici bir faktör olmuştur. DP'nin siyasal mirasçısı iddiasıyla yola çıkan AP'nin yönetici kadrosunun askeri iktidarın zorlamasıyla anayasaya evet demesine karşın teşkilatlarının bir bütün halinde hayır cephesinde yer alması da taşrada rızanın istenilen şekilde üretilmemesine yol açmıştır. Bu açıdan anayasa referandumundaki sonuçlar propagandanın taşradaki etkisini de gözler önüne seren bir turnusol görevi görmüş ve sonraki süreçte de tartışılmaya devam etmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça / References

- Alanya'da Öğretmenler Köylere Çıktılar (26 Haziran 1960). *Ulus*, 5.
- Alkan, M. Ö. (2017). İslam'ın İlk Referandumda Evet Kampanyasına Alet Edilmesi. *Birikim*, 336, 107-112.
- Alkan, M. Ö. (2017). Türkiye'de İlk Referandum-1961: 'Evet Kampanyası' İçin Kurulan Propaganda Ofisleri ve Yayınladıkları Broşürler. *Toplumsal Tarih*, 280, 40-50.
- Alpay, F. (1961). *Hak ve Vazife Yolunda Köylülerimizle Başbaşa*, Ankara: M.B.K. 27 Mayıs İnkılabını Yayma ve Tanıtma Komisyonu Yayınları.
- Anayasa Bir Millet'in Namusudur. (20 Haziran 1961). *Ekinci*, 2.
- Anayasa Çalışmalarımız. (Ağustos 1961). *Devrim Gençliği*, (4).
- Anayasa Konusu Camilerde Ele Alındı. (28 Haziran 1961), *27 Mayıs (İzmit)*, 2.
- Anayasa Konusunda Köylü Kardeşlerle Sohbet* (1961). Ankara: MBK 27 Mayıs İnkılabını Yayma ve Tanıtma Komisyonu.
- Anayasa Yarenliği* (1961). Ankara: M.B.K. 27 Mayıs İnkılabını Yayma ve Tanıtma Komisyonu Yayınları.
- Anayasanın Halkımıza Anlatılması İçin Alınan Kararların Uygulanmasına Bugün Başlanıyor. (23 Haziran 1961). *Niğde*, 1.
- Atacık, M. (20 Şubat, 1961). 27 Mayıs, Köy, İmam ve Vaiz. *Niğde*, 1-2.
- Atamer, M. E. (20 Temmuz, 1960). Gönen 27 Mayıs İnkılabını Yayma ve Yaşatma Cemiyeti Azalarıyla Bir Hasbihal. *Yeni İnkılap*, 3-4.
- Atatürk Üniversitesi Yeni Anayasaya Halkın Evet Demesini İstedi. (3 Temmuz 1961). *Doğu Ekspres*, 1.
- Ay, B. (1961). Sürüp Gidecek Mi?. *Demet*, 101, 12.
- Aydın Din Adamları* (1962). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Aytar, S. (2 Temmuz, 1961). Oy Kanaatleri. *Diyarbakır*, 1.
- Bartın Köylerinde Devrim Kervanı. (11 Ekim 1960). *Şafak*, 1.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 30.1.00.91.570.4.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 51.0.0.0.4.33.23.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 51.0.0.0.4.33.28.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 51.0.0.0.4.33.29.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 30.1.0.0.33.198.1.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 30.1.0.0.33.198.3.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 30.1.0.0.134.874.8.
- Baykurt, F. (2018). *Amerikan Sargısı*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Bergama'da İnkılabı Yayma Çalışmaları. (Kasım 1960). *Türkiye Köylü Mecmuası*, 1 (19), 7.
- Bir Öğretmen Tokatlandı. (21 Eylül 1960). *Niğde*, 1.
- Bir Öğretmene Tecavüz Edildi. (12 Ocak 1961). *Diyarbakır*, 1.
- Bir Saldırı Daha. (1 Eylül 1961). *Ufuk*, 1 (5), 26.
- Bir Yedek Subay Öğretmen Bıçaklandı. (9 Ocak 1961). *Sakarya*, 1.
- Bulut, M. (2019). Bir Zamanlar Köy İmamları. *Diyanet*, 337, 34-37.
- CHP Üzgün. AP ise Gizli Memnun. (11 Temmuz 1961). *Milliyet*, 5.
- Cizre, Ü. (2014). Muktedirlerin Siyaseti: Merkez Sağ-Ordu-İslamcılık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çıladı, A. N. (12 Ekim, 1960). Devrim Kervanı. *Şafak*, 1-2.
- Demir, D. C. (2017). Altmışlı Yıllarda Merkez Sağ: Demirkırat'tan Adalet Partisi'ne Merkez Sağın Sancılı Sertüveni, Türkiye'nin 1960'lı Yılları (Haz. Mete Kaan Kaynar). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel, T. (2016). Türkiye'nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Devlet Tiyatrosu Temsilinin Yalnız Münevverlere Sunulması Üzerine. (23 Haziran 1961). *Ekinci*, 1.
- Devrim Bürosunun Faaliyeti. (23 Eylül 1960). *İnkılâp*, 1.
- Devrimi Anlatan Bir Öğretmen Dövdü. (17 Ağustos 1960). *Karadeniz Postası*, 1.
- Devrimi Anlatan Öğrenci Sayısı Altı Bine Çıktı. (31 Ağustos 1960). *Van Postası*, 1.
- Din Şurası Toplanacak. (9 Ağustos 1960), *Sinop*, 1.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun. (2 Temmuz 1965). *Resmi Gazete*, (12038). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12038.pdf>

- Diyanet Riyaseti: Tekâmül Kursları. (10 Ağustos 1961). *Sebilürreşad*, 13 (325), s. 394-396.
- Diyanet Riyaseti Teşkilatı, (10 Ağustos 1961). *Sebilürreşad*, 13 (325), 389-383.
- Doğu Birinci Bölge Askeri Valiliğinin Yayınıdır. (1 Eylül 1960). *Milli Birliğin Sesi*, 2.
- Düşüklere Ait Film Köylerde Gösterilecek. (11 Şubat 1961). *Köylü*, 1.
- Ecevit, B. (7 Ağustos, 1960). Türk Köylüsü ile Nasıl Konuşmalı?. *Ulus*, 1,5.
- Emre, Y ve Cop, B. (2015). The Constitutional Referendum in Turkey. *Sociology of Islam*, 3 (2015), 49-75.
- Ersoy, F. (24 Haziran, 1961). Anayasaya Evet Diyelim, *Sakarya*, 2.
- Eskişehirli Öğretmenler Anayasaya 'Evet' Denmesi İçin Köyleri Dolaşmağa Çıkıyor. (21 Haziran 1961). *Sakarya*, 1.
- Evet Anayasaya Evet* (1961). Ankara: T.M.M.O.B Ziraat Mühendisleri Odası ve Ziraat Yüksek Mühendisleri Birliği.
- Evrin, M. S. (1961). *Dinler Arası Müsterek Bir Söz: Allah Bizimle*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Gençlik Tiyatrosunun Muvaffakiyeti. (18 Ağustos 1960). *Sinop*, 1.
- Gölcük Vaizinin İşine Son Verildi. (22 Şubat 1961). *Niğde*, 1.
- Halk Eğitimi İçin Bütün Gücümüz Seferber Olacak. (6 Temmuz 1960). *Ulus*, 1.
- Halkoyunun Resmî Sonucu Dün Açıklandı. (20 Temmuz 1961). *Milliyet*, 1.
- Hemşerimiz Ord. Profesör Hıfzı Veldet Velidedeoğlu Hürriyet Meydanında Anayasayı İlimi Yönlerinden Anlattı. (6 Temmuz 1961). *Çorum*, 1.
- Hemşerimiz Profesör Bahri Savcı Anayasayı Çeşitli Yönlerden Anlattı. (30 Haziran 1961). *Çorum*, 1.
- Hürriyet - 27 Mayıs 1960* (1960). Karabük: Safranbolu İnkılabı Yayma Komitesi Yayınları.
- İçişleri Bakanlığının İlgisi. (Ağustos 1961). *Aydınlik*, (4), 16-17.
- İki İmamın İki Marifeti. (7 Eylül 1960). *27 Mayıs (Çorum)*, 1.
- İnkılabı Duyumayan Köyler Mevcut (25 Temmuz 1960). *Cumhuriyet*, 1.
- İnkılabı Yayma Eğitimi. (Aralık 1960-Ocak 1961). *Türkiye Köylü Mecmuası*, 2 (20-21), 3,14.
- İnkılabı Yayma Komitesi Karapınar'da. (6 Ağustos 1960). *Sinop*, 1.
- İnkılap Hareketimizi Öğretmenler Köy Köy Dolaşıp İzah Ediyor (12 Haziran 1960). *Yeni Sabah*, 3.
- İnkılapla İlgili Filmler Gösterilecek. (6 Ağustos 1960). *Hür Çoruh*, 1.
- İnkılaptan Bu Yana Köylere 70 Bin Gazete Gönderildi. (1961). *Köy Postası*, (199), 10.
- İnönü Umumi Seçimlerin Bir An Önce Yapılmasını İstiyor. (6 Temmuz 1960). *Cumhuriyet*, 5.
- İstanbul'da Muhtarların Vazifelerine Son Verildi. (4 Haziran 1960). *Cumhuriyet*, 2.
- İstatistik Göstergeler 1923-2009* (2010). Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- İzmir Vali Muavini ve İnkılabı Yayma Komitesi Başkanı Sayın Yakup Üçel'in Gayret Dergisine Mülakatı. (Nisan 1961). *Gayret*, (70), 10,33.
- Kara, İ. (2008). Cami, Ordu, Siyaset: 27 Mayıs İhtilaline Dair Bir Hutbe. *Toplumsal Tarih*, 173, Mayıs 2008, 42-46.
- Karakartal, B. (1984). Bir Siyasal Katılma Türü Olarak Referandum ve 1961 Türk Anayasa Referandumu. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt.38, Sayı.2, 1984, 161-180.
- Karpat, K. H. (1970). The Military and Politics in Turkey, 1960-64: A Socio-Cultural Analysis of a Revolution. *The American Historical Review*, V.75, No.6, 1970, 1654-1683.
- Kaza ve Köylerimizde Hürriyet Şhitleri Filmi Gösteriliyor. (9 Ağustos 1960). *Kütahya*, 1.
- Konya Valiliğinden Tebliğ Edilmiştir. (1 Eylül 1960). *27 Mayıs (Ereğli-Konya)*, 2.
- Kozak'a Yapılan Gezi. (Temmuz 1961). *İmbat*, (6), 26.
- Köroğlu Piyesi 10 Vilayette Oynayacak Ekip Doğu Vilayetlerimizi Seçti. (8 Haziran 1961). *Doğu Ekspres*, 1.
- Köy Kahvesinde 27 Mayıs* (1961). Ankara: M.B.K. 27 Mayıs İnkılabını Yayma ve Tanıtma Komisyonu Yayınları.
- Köy Öğretmenleri Federasyonu Anayasaya Evet Diyecek. (29 Haziran 1961). *Ekinci*, 2.
- Köye Giden Yol Millî Kurtuluş Yoludur. (30 Temmuz, 1960). *Ulus*, 1.
- Köyler İstatistiği 1960 Anket Sonuçları* (1963). Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Köylerde Millî İnkılap Konferansı Başladı. (14 Haziran 1960). *Akşam*, 3.
- Köylere 1 Milyon 300 Bin Gazete Dağıtıldı. (21 Eylül 1960). *27 Mayıs (Ereğli-Konya)*, 2.
- Köylü Gazetesi (16 Mayıs 1961). *Bilecik*, 2.
- Köylü Gazetesi En Ücra Köşelere Kadar Dağıtılacak. (17 Mayıs 1961). *Muğla Postası*, 1.
- Köylüler, Gönüllü Eğitim Seferberliğine Çağrılıyor. (Ağustos 1960). *Türkiye Köylü Mecmuası*, 1 (16), 12.
- Köylülerimiz ve Anayasa* (1961). Ankara: M.B.K. 27 Mayıs İnkılabını Yayma ve Tanıtma Komisyonu Yayınları.
- Mecidözündeki Muhtarlar Toplantısı. (30 Ocak 1961), *Çorum*, 1.
- Millî Birlik Komitesi Üyelerinin Eğitim Davamız Hakkındaki Düşünceleri. (Eylül 1960), *Köy ve Eğitim*, 7 (75), 4-6.
- Millî Eğitim Bakanı Valiliklere Önemli Bir Bildiri Gönderdi. (25 Haziran 1960). *Niğde*, 1.
- Millî İnkılabımızı Benimsemeyen Bazı Menfaatçilerin Menfi Propagandalarına Org. Cemal Gürsel'in İstanbul'daki İhtarı. (14 Temmuz 1960). *27 Mayıs (Ereğli-Konya)*, 1.
- Millî Türk Talebe Birliği Genel Merkez Çalışma Raporu 1961-1962* (1962). İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası.
- Niğdeli Okurlar. (12 Eylül 1960). *Niğde*, 2.
- Öğretim Üyeleri 3 Bölgeyi Gezecek. (19 Eylül 1960). *Ulus*, 1.
- Öğretmenler Anayasayı Tanıtacak. (6 Haziran 1961). *Öncü*, 1.

- Öğretmenler Her Gün Dörder Kişilik Gruplar Halinde Köylere Gidiyor. (6 Temmuz 1960). *Niğde*, 1.
- Öğretmenler İnkılabı Köylere Yaymak Yolunda. (1 Temmuz 1960). *Niğde*, 1.
- Öğretmenler İzah Edecek. (10 Haziran 1960). *Hürriyet*, 5.
- Öğretmenler Köylümüze İnkılabı Anlatıyorlar. (12 Haziran 1960). *Vatan*, 2.
- Öğretmenlerimiz Milli Devrimi Köy Köy Dolaşarak Vatandaşlara İzah Ediyor. (4 Temmuz 1960). *Kütahya*, 1.
- Öğretmenlerin Köy Gezileri. (Eylül 1960). *Köy Postası*, (194), 6.
- Örnek Müftü. (26 Aralık 1960). *Hakimiyet Milletindir*, 1.
- Partici İmam. (4 Mart 1961). *Niğde*, 1.
- Sakarya. (23 Haziran 1961). Anayasaya Evet. *Sakarya*, 1-2.
- Sayın Milli Eğitim Müdürü. (Mayıs-Haziran 1961). *Gayret*, (71-72), 1.
- Sinemalarımızda 27 Mayısı Takip Eden Günlere Ait Film Gösteriliyor. (16 Kasım 1960). *Niğde*, 1.
- Szyliowicz, J. S. (1962). The Political Dynamics of Rural Turkey. *Middle East Journal*, V.16, No.4, 1962, 430-442.
- Şehit Öğretmenin Ardından. (1 Nisan 1961). *İmbat*, (3), 26.
- Şehrimizde Milli İnkılabı Yayma Bürosu Kuruldu. (15 Ağustos 1960), *Öz Erzincan*, 1.
- T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi (30 Ocak 1961). C: 1, B: 11, 158-161.
- Teknik Ziraat Müdürlüğü Yeni Anayasayı Vatandaşa Tanıtıyor*, (1 Temmuz 1961). *Niğde*, 1.
- Temsillerini Büyük Bir Muvaffakiyetler Veren İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği Gençlik Tiyatrosu Bu Sabah Şehrimizden Ayrıldı. (20 Ağustos, 1960). *Sinop*, 1.
- TMGT Anayasa Çalışmaları. (Haziran 1961). *Gençlik*, (10), 19.
- Türkes, A., Baykal, R. ve Özdağ, M. (1964). *Bazı Gerçekler (Savunmalar)*. İstanbul: Anıl Yayınevi.
- Türkiye Köy Öğretmen Dernekleri Federasyonu Bildirisi. (Ekim-Kasım 1961). *Kırkgöz*, (6-7), 2.
- Valilik Tebliği. (6 Temmuz 1960). *Kütahya*, 1.
- Valimizin Köylere Gazete Gönderilmesine Dair Programı. (11 Temmuz 1960). *Bilecik*, 1.
- Vatandaş (13 Ocak 1961). *Sakarya*, 4.
- Vatandaş!. (14 Eylül 1960). *Sinop*, 2.
- Vatandaş, Reyine Sunulacak Olan Anayasaya Mutlaka Evet De. (29 Haziran 1961). *Doğu Ekspres*, 1.
- Vilayetimizde Özel Devrim Bürosu Vali Muavinimiz Tayyar Toprağın Başkanlığında Toplandı. (12 Eylül 1960). *İnkılap*, 1.
- Wuthrich, F. M. (2015). National Elections in Turkey: People, Politics, and the Party System. New York: Syracuse University Press.
- Yağcıgözü, H. (3 Ekim, 1960). Bölge Tiyatroları ve Sivas. *Anadolu*, 1.
- Yalçın, B. (1960). Köye Posta. *Köy ve Eğitim*, 7 (75), 18-19.
- Yaşatan, Ş. (1961). *Kaman Camiinde Konferans*. İzmir: Karınca Matbaacılık.
- 1 No. Broşür <<A Hedefi>> 27 Mayıs 1960'da Ele Alınan Devlet İdaresinin Durumu 27 Mayıs 1960'dan İtibaren Yapılan, Planlanan ve Yapılacak Olan İşler (1960). Ankara: Milli İnkılabı Yayma ve Tanıtma Komisyonu.
- 9 Temmuzda Halkoyuna Sunulacak Anayasa Vatandaşa Huzur Getirecek. (1 Temmuz 1961). *Niğde*, 1.
- 27 Mayıs (1960). İstanbul: Basın-Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü İstanbul Radyosu.
- 27 Mayıs İnkılabı ve Nedenleri (1961). Adana: T.C. Adana Vilayeti İnkılabı Yayma ve Köylüyü Kalkındırma Komitesi Başkanlığı.
- 27 Mayıs Köylüye İzah Programı Hazır. (29 Temmuz 1960). *Van Postası*, 1.
- 27 Mayıs ve Devlet Tiyatrosu. (Temmuz 1961). *Su*, (6), 2.

